

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЦЕНТР
Кафедра публічного адміністрування у сфері цивільного захисту

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Механізми реалізації державної політики соціально-економічного розвитку територіальних громад

Виконала: слухач 2 курсу
Групи ЗМДУЦЗ-18-712

А.С. Путря

Керівник:
к.ек.н., доцент

Ю.Г. Батир

Рецензент:
д.держ.упр.

В.О. Шведун

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
Навчально-науково-виробничий центр
Кафедра публічного адміністрування у сфері цивільного захисту
Освітньо-кваліфікаційний рівень *магістр*
Спеціальність 281 "Публічне управління та адміністрування"

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного
адміністрування у сфері цивільного
захисту

_____ С.В. Майстро
" ____ " _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СЛУХАЧА Путря Антон Станіславович

Тема роботи: **«Механізми реалізації державної політики соціально-економічного розвитку територіальних громад»**

Керівник роботи канд.екон.наук, доцент Батир Ю.Г.

Затверджено наказом НУЦЗУ № 5 від 17.01. 2020 року

2. Строк подання студентом роботи до «09» червня 2020 р.

3. Вихідні дані до роботи: чинні законодавчі акти України, монографії, матеріали з періодичних видань з питань державної політики з питань соціально-економічного розвитку територіальних громад.

4. Зміст магістерської роботи: проаналізовано теоретичні засади сутності механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад. Досліджено особливості вирішення проблем соціально- економічного розвитку територіальних громад. Досліджено вплив основних факторів на інфраструктурне забезпечення соціальної політики в Україні. Проаналізовано сучасний стан державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад. Обґрунтовано перспективні напрями механізмів державного регулювання та концептуальні підходи до удосконалення соціально-економічного розвитку територіальних громад.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Доцент Ю.Г. Батир		
Розділ 2	Доцент Ю.Г. Батир		
Розділ 3	Доцент Ю.Г. Батир		

7. Дата видачі завдання: 03 лютого 2020р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та затвердження теми	17.01.2020	виконано
2.	Оформлення бланку завдання	03.02.2020	виконано
3.	Підготовка розгорнутого плану магістерської роботи	14.02.2020	виконано
4.	Опрацювання теоретичного матеріалу за темою, підготовка 1 розділу роботи	03.04.2020	виконано
5.	Обробка емпіричних і статистичних даних, підготовка 2 розділу роботи	24.04.2020	виконано
6.	Узагальнення рекомендації щодо вирішення досліджуваної проблеми,	30.04.2020	виконано
7.	Доопрацювання змістовної частини	15.05.2020	виконано
8.	Подача роботи на кафедрі	09.06.2020	виконано

Студент

(підпис)

А.С. Путря

Керівник роботи

(підпис)

Ю.Г. Батир

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	9
1.1. Еволюція концепцій соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	9
1.2. Сутність механізмів державного регулювання соціально- економічного розвитку територіальних громад.....	20
1.3. Основні засади соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	28
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	41
2.1. Характеристика механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	41
2.2. Аналіз адміністративно-правового механізму регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.....	51
2.3. Особливості вирішення проблем соціально – економічного розвитку територіальних громад	60
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	73
3.1. Напрями формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком територіальних громад.....	73
3.2. Перспективні напрями механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	81
3.3. Шляхи удосконалення державного регулювання соціально-економічним розвитком територіальних громад в Україні	89
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	101

ВСТУП

Актуальність теми: Сучасні події в українському суспільстві демонструють чисельні кризові явища соціально-економічного характеру. Найбільш загрозливими з них є бідність (злиденність) населення, відсутність середнього класу, значна майнова диференціація, соціальна нерівність, значна корупція та як наслідок – високий рівень соціальної напруженості, що може призвести до протесних дій громадян. Тому дії органів державної влади й місцевого самоврядування необхідно направляти на врегулювання зазначених кризових явищ.

Упродовж останніх років процес регіоналізації економічного та соціального розвитку придбав характер загальної тенденції, що відбиває закономірності демократизації всіх сфер життя сучасного суспільства. У вітчизняних умовах, збігшись з реформуванням та іншими перетвореннями в економіці та суспільстві, він виявився активізований процесами децентралізації управління, передачею в регіони певних повноважень місцевим органам влади та відповідальності за їх діяльність, що істотно розширює соціально- економічний і державний статус окремих територій. Цим пояснюється системний характер регіоналізації в Україні, обумовлений також вектором лібералізації всіх сторін життєдіяльності країни та регіонів у міру трансформації суспільства від командно-адміністративної моделі до соціально- орієнтованої ринкової економіки.

Таким чином, найактуальнішим на сьогодні є державна політика з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в регіонах держави, а тому в Україні постає питання щодо створення єдиної системи державного регулювання зазначених кризових явищ і розроблення відповідного державного механізму моніторингу розвитку територіальних громад.

Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання процесами соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Для досягнення мети дослідження були визначені такі завдання:

- проаналізувати теоретичні засади сутності механізмів державного регулювання розвитку територіальних громад;
- визначити термін «механізми державного регулювання», «соціально-економічний розвиток територіальних громад»;
- виявити форму, структуру та особливості соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- вивчити зарубіжні механізми державного регулювання розвитку територіальних громад;
- визначити шляхи вирішення проблем соціально-економічного розвитку територіальних громад України.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання розвитку територіальних громад та суспільних процесів.

Предметом дослідження є механізми державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених із ними наук. У роботі використано: історичний та логічний методи – для дослідження теоретичних засад державного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення й формування висновків; економіко-статистичний – для аналізу сучасного стану соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні; методи аналізу і синтезу – для розробки ефективного механізму державного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад, експериментальний – для формування напрямів ефективної державної підтримки соціально-економічного розвитку.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові документи Міністерства соціальної політики України, програмні документи державних органів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, монографії та статті вітчизняних і зарубіжних авторів, особисті дослідження автора.

У першому розділі розглянуто теоретичну базу досліджень та соціально-економічного розвитку територіальних громад; узагальнено методи і засоби управління суб'єктами державної політики соціально-економічного розвитку територіальних громад.

У другому розділі здійснено аналіз сучасного стану та результативність державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад; узагальнено зарубіжний досвід державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад, з'ясовано проблеми та протиріччя державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

У третьому розділі обґрунтовано концептуальні підходи до стратегії підвищення ефективності реалізації комплексної державної політики та напрями удосконалення механізмів регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Наукова новизна одержаних результатів роботи визначається обґрунтованими й розробленими теоретико-практичними рекомендаціями щодо вдосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні. Основними результатами роботи, які характеризуються науковою новизною є наступні:

дістало подальшого розвитку:

Визначення пріоритетів

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що

обґрунтовані положення та рекомендації є підґрунтям для розв'язання теоретичних і практичних проблем державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні у сучасних умовах.

Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні, в тому числі на місцевому рівні.

Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність механізмів державного регулювання розвитку територіальних громад

Державне регулювання - комплекс форм і засобів централізованого впливу на розвиток економічних об'єктів і процесів з метою стабілізації та пристосування існуючої економічної системи до умов, що змінюються, зокрема пристосування економічних відносин і господарського механізму до законів та потреб розвитку продуктивних сил [3].

Основними об'єктами державного регулювання є:

- 1) всі елементи економічної системи (продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні та виробничі відносини і господарський механізм);
- 2) навколишнє середовище;
- 3) сфери, регіони та галузі народного господарства;
- 4) національний дохід;
- 5) підприємства;
- 6) економічний цикл;
- 7) інфраструктура;
- 8) законодавство;
- 9) зайнятість;
- 10) грошовий обіг;
- 11) сукупний попит і сукупна пропозиція;
- 12) платіжний баланс;
- 13) ціни;
- 14) зовнішньоекономічні зв'язки.

Форми регулювання. Основними формами державного регулювання економіки є пряме і опосередковане.

Пряме регулювання здійснюється шляхом розширення державної власності (на засоби виробництва, частину національного доходу, фінансово-кредитні інститути та ін.), управління державними підприємствами, а також за допомогою законотворчої та адміністративної діяльності. Розширення державної власності на засоби виробництва відбувається шляхом будівництва нових державних об'єктів, націоналізації збиткових підприємств, купівлі акцій колективних капіталістичних підприємств та ін.

Опосередковане регулювання здійснюється шляхом планування, прогнозування, фінансування, бюджетування, системи оподаткування, кредитування, грошової політики, політики прискореної амортизації, цінової політики, обліку і контролю [4].

Розрізняють також короткотермінове та довготермінове державне регулювання. Короткотермінове регулювання передбачає комплекс антициклічних та антикризових заходів держави, зокрема зміни відсоткової ставки, надання державних субсидій та ін.

Довготермінове регулювання здійснюється у формі економічного програмування або прогнозування розвитку народного господарства загалом або окремих сфер, регіонів, галузей. З цією метою формулюють конкретні цілі, визначають порядок їх досягнення, встановлюють відповідальність конкретних органів за їх виконання, виділяють необхідні кошти та визначають порядок фінансування, здійснюють поточний контроль за їх виконанням [10,19].

При використанні такого способу державного регулювання економіки, як планування, його формами виступають індикативне (рекомендаційне, необов'язкове для виконання) і директивне (обов'язкове для виконання) планування.

Основними механізмами державного регулювання економіки є:

1) прями механізми державного регулювання є найбільш поширеними з причини своєї дієвості. Основною їх формою є господарська діяльність держави, представлена державним сектором економіки, який має досить великі масштаби в економічно розвинених країнах. У його рамках держава може, наприклад, самостійно надавати кредити, брати пайову участь в компаніях, бути прямим власником господарюючого суб'єкта. Тим самим воно не тільки отримує прибуток, але і створює робочі місця, знижуючи рівень безробіття. Зазвичай держава бере під свій контроль ті галузі, які потребують значних інвестицій, наприклад, атомну енергетику, повітряний і морський транспорт. Пряме державне регулювання може бути реалізовано і у вигляді прямих інвестицій у пріоритетні галузі, за допомогою субвенцій, субсидій і дотацій. Воно зазвичай спрямоване на регулювання господарської діяльності, що істотно спотворює дію ринкових механізмів, що не завжди призводить до сприятливих наслідків. У нього також включаються і витрати на створення і підтримку функціонального стану соціальної інфраструктури - охорони здоров'я, освіти, науки і т. д.

2) непрямі механізми державного регулювання - це такі методи впливу держави на економіку, які дозволяють досягти поставлених цілей без прямого втручання держави і спираються на основні закономірності функціонування національної економіки. Зазвичай вони спрямовані на підтримку нормального рівня зайнятості, стимулювання збільшення вивозу товарів, формування в інтересах населення стабільного ціноутворення, стійких темпів економічного зростання, перерозподіл ресурсів, стимулювання інвестиційного процесу. Основним способом досягнення поставлених цілей є фіскальна та грошово-кредитна політика. Фіскальна політика здійснюється через державний бюджет за допомогою зміни його доходної та видаткової частин. Грошово-кредитна система побудована на регулюванні та регламентації грошового обігу [21,24,55].

Податкова система входить до переліку основних непрямих механізмів державного регулювання економіки. З її допомогою відбувається

формування бюджету - його дохідної частини. Зміна ставок податків дозволяє ефективним чином регулювати темпи і масштаби економічного зростання. Одним з видів дії податкового механізму є прискорене амортизаційне списання основного капіталу. Воно дозволяє стимулювати темпи і масштаби накопичення обсягів інфраструктурних змін. Модифікація ставки та порядку амортизаційного списання змінює норму капітальних інвестицій у розвиток виробництва. Цей механізм є дієвим для поліпшення загальної економічної кон'юнктури, трансформації інфраструктури національної економіки та стимулювання темпів науково-технічного прогресу [80].

Державне регулювання економіки можна розглядати у двоякій площині:

- з теоретичного погляду;
- з практичного погляду.

З теоретичного погляду державне регулювання економіки (ДРЕ) - це система знань про сутність, закономірності, дії та правила застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики.

З практичного погляду ДРЕ – це сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики [26,28].

Первинним суб'єктом державного регулювання є людина (громадянин). У демократичному суспільстві громадянин (споживач) висловлює і захищає свої інтереси як виборець за допомогою голосування. Але виборці безпосередньо обирають не напрямки соціально-економічної політики або методи та засоби ДРЕ, а лише склад органів державної влади. Тому суб'єктом державного регулювання економіки стає держава в особі державних органів (президента, парламенту, уряду, місцевих адміністрацій). Об'єктами державного регулювання економіки є:

- економічна система держави (агрегований об'єкт ДРЕ);
- економічні підсистеми (економіки регіонів, народногосподарських комплексів, галузей; сектори економіки; стадії відтворення);
- соціально-економічні процеси (економічні цикли, демографія, зайнятість, інфляція, науково-технічний прогрес, екологія, кон'юнктура і т. д.);
- відносини (кредитні, фінансові зовнішньоекономічні тощо);
- ринки (товарів, послуг, інвестицій, цінних паперів, валюти, фондів, капіталів і т. д.).

Складність втілення названих об'єктів державного регулювання в чіткі організаційні форми зумовлює, як правило, опосередкований вплив держави на розвиток підсистем, процесів, відносин, ринків і т. п. Тому безпосереднім об'єктом державного регулювання є діяльність підприємств, державних органів, домашніх господарств [15,19,32].

1.2. Основні засади соціально-економічного розвитку територіальних громад

Прогнозування та програмування соціально-економічного розвитку є складовими механізми державного управління та одним з найвагоміших інструментів забезпечення досягнення цілей та реалізації завдань економічної політики держави [36].

Застосування даних інструментів здійснюється на різних рівнях державного управління, які органічно взаємопов'язані один з одним та створюють єдину державну систему економічного прогнозування та програмування. Елементами такої системи є: макроекономічний (загальнонаціональний), регіональний та галузевий рівні. Виділення цих рівнів обумовлено, по-перше, обсягами та специфікою завдань, що повинні вирішуватись на кожному з них, і, по-друге, впливає з розподілу, згідно,

діючого законодавства, функцій та повноважень між різними гілками органів державної влади й управління [7].

Теорія прогнозування та програмування економічного розвитку базується на економічній теорії. Якщо остання вивчає глибинні процеси економічного розвитку, визначає їх сутність, рушійні сили для будь-яких суспільно-економічних формацій, то прогнозування й програмування виступають у якості робочого інструменту визначення величин економічних показників, дозволяють виявити найбільш ефективні шляхи та способи регулювання соціально-економічних процесів у всіх сферах та ланках економічної системи й одночасно виступають у якості методологічної основи при розгляді питань прогнозування та програмування на регіональному рівні. Тобто теорія прогнозування й програмування у системі економічних дисциплін займає проміжне місце між економічною теорією, з одного боку, та прикладними економічними дисциплінами – з іншого. Прогнозування й програмування тісно пов'язані з використанням статистичних показників та методів їх аналізу. При цьому також широко використовуються досягнення й інших галузей науки, особливо математики [5,12].

Базовими категоріями даної науки є «прогноз», «програма», «прогнозування та програмування». Розглянемо їх детальніше стосовно регіонального рівня національної економіки та їх місця й ролі у системі управління регіональним розвитком.

В широкому розумінні прогноз – це науково обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта у майбутньому, про альтернативні шляхи та строки його досягнення. Прогнози постійно розробляються у таких сферах, як медицина, географія, гідрометеорологія, геологія, екологія, демографія, соціологія, економіка та ін. У державному управлінні використовуються прогнози економічного і соціального (соціально-економічного) розвитку, мета розроблення яких полягає в обґрунтуванні вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади,

органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів [71].

Регіональний соціально-економічний прогноз – це система науково обґрунтованих уявлень про напрямки розвитку та майбутній стан економіки територіальних громад. Їх необхідність обумовлена довго тривалістю територіальних проблем, їх комплексним характером (економічний, соціальний, науково-технічний, екологічний та інші аспекти), значним впливом макроекономічної політики на регіональний розвиток.

Прогноз є результатом комплексу послідовних робіт, які називаються прогнозуванням. Соціально-економічне прогнозування являє собою процес розробки економічних і соціальних прогнозів, який ґрунтується на наукових методах пізнання економічних і соціальних явищ та на використанні усієї сукупності методів, способів та засобів економічної прогностики. Об'єктом соціально-економічного прогнозування є процес розширеного відновлення на конкретній території, предметом – визначення можливого стану економічних об'єктів (регіонів) та альтернативних шляхів його досягнення у майбутньому, дослідження закономірностей та способів розробки регіональних соціально-економічних прогнозів [52,59].

Соціально-економічне прогнозування базується на припущенні про те, що майбутній стан економіки значною мірою залежить від її минулого та теперішнього стану. Майбутнє значною мірою містить елементи невизначеності, що пояснюється наступним:

- існує не один, а декілька варіантів можливого розвитку;
- дія економічних законів у майбутньому залежить не тільки від минулого та нинішнього стану економіки, а й від управлінських рішень, які будуть прийняті та реалізовані;
- неповнота ступеню пізнання економічних законів, дефіцит та недостатня достовірність інформації [60,62].

Єдність визначеності (детермінованості) та невизначеності є важливою передумовою соціально-економічного прогнозування. За умови повної

визначеності майбутнього потреба у прогнозуванні просто би відпала. А при повній невизначеності майбутнього виключається можливість будь-якого прогнозування [73].

Прогнозування слід розглядати як складову більш широко поняття – передбачення, яке надає випереджаюче відображення дійсності, що ґрунтується на пізнанні законів природи, суспільства та мислення. Існує три форми наукового передбачення: гіпотеза, прогноз і план (програма).

Гіпотеза характеризує наукове передбачення на рівні загальної теорії. На рівні гіпотези надається якісна характеристика досліджуваних об'єктів, яка відображає загальні закономірності їхнього розвитку.

У порівнянні з гіпотезою прогноз має значно більшу якісну та кількісну визначеність та вирізняється більшою достовірністю [13,14,24].

План (програма) являє собою чітку й однозначно визначену ціль та передбачає конкретні дії щодо досліджуваного об'єкта. Характерними ознаками цієї форми передбачення є: визначеність, конкретність, адресність, обов'язковість (або індикативність).

Між прогнозом та планом (програмою) існують суттєві розбіжності. Якщо прогноз за своєю суттю відображає ймовірні, альтернативні шляхи розвитку, то план містить однозначне рішення. Якщо метою планування є прийняття та практична реалізація управлінських рішень, то прогнозування спрямоване на створення науково обґрунтованих передумов для їх прийняття [42,43,70].

Прогнозування можна розглядати, з одного боку, як відносно самостійний інструмент, що забезпечує процес управління соціально-економічним розвитком територіальних громад необхідною інформацією для прийняття оптимальних рішень, а з іншого, воно є необхідною базою для розроблення конкретних планів (програм) соціально-економічного розвитку. До основних функцій прогнозування слід віднести:

1. Науковий аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів та тенденцій. Такий аналіз включає в себе три стадії: ретроспекція, діагноз та

проспекція. Під ретроспекцією розуміється етап прогнозування, на якому досліджується історія розвитку об'єкта прогнозування для отримання його систематизованого опису. На цій стадії здійснюється збір, збереження та обробка інформації, джерел, які необхідні для прогнозування, оптимізація складу джерел, методів вимірювання та надання ретроспективної інформації, остаточне формування структури та складу характеристик об'єкта прогнозування[8,12,19].

Діагноз – це етап прогнозування, на якому досліджується систематизований опис об'єкта прогнозування з метою виявлення тенденцій його розвитку та вибору моделей та методів прогнозування. Аналіз на цій стадії закінчується не тільки розробкою моделей прогнозування, а й вибором конкретних методів прогнозування [34].

Проспекція являє собою етап прогнозування, на якому за даними діагнозу розробляються прогнози розвитку об'єкта прогнозування у майбутньому, здійснюється оцінка достовірності, точності чи обґрунтованості прогнозу (верифікація), а також реалізація цілі прогнозу шляхом об'єднання конкретних прогнозів на основі принципів прогнозування (синтез). На стадії проспекції виявляється додатково необхідна інформація про об'єкт прогнозування, здійснюється уточнення раніш отриманої інформації, вносяться корективи у модель об'єкта, що прогнозується, відповідно до отриманої нової інформації. Державне прогнозування й програмування соціально-економічного розвитку регіонів базується на наступних принципах, які закріплені у чинному законодавстві України:

– принципі цілісності, який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньо- та довгостроковий періоди;

- принципі об'єктивності, суть якого полягає в тому, що прогностичні та програмні документи економічного і соціального розвитку України розробляються на основі даних органів державної статистики, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України;
- принципі науковості, який забезпечується розробленням прогностичних і програмних документів економічного і соціального характеру на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;
- принципі гласності, який полягає в тому, що прогностичні та програмні документи економічного і соціального розвитку є доступними для громадськості. Інформування про цілі, пріоритети та показники цих документів забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;
- принципі самостійності, який полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- принципі рівності, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;
- принципі дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування

повинні здійснювати розроблення прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави [13,18,27,36,44].

Система прогностичних та програмних документів, що розробляються в Україні, складається з трьох груп: довго -, середньо - та короткострокових документів, в яких відповідно до соціально-економічних та суспільних політичних процесів, що відбуваються в державі, з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів і очікуваних тенденцій визначаються цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку та заходи, які необхідно здійснити для їх досягнення [55].

Розроблення стратегій соціально-економічного розвитку міст набули сьогодні особливого значення, оскільки реалізація комплексних заходів, які сприятимуть вирішенню проблем, що стосуються всіх сфер життєдіяльності населення міста, можлива лише при їх наявності.

Такі стратегії є основним інструментом механізму міського менеджменту. За допомогою стратегій координуються зусилля всіх господарюючих суб'єктів міста для досягнення поставлених цілей, стратегії узгоджують діючий організаційно-економічний механізм муніципального управління із змінами, що виникають під час стратегічного планування соціально-економічного розвитку міста [39,43].

Основною метою стратегії соціально-економічного розвитку міських поселень є визначення пріоритетних цілей розвитку міського поселення з використанням наявного потенціалу для досягнення бажаних результатів у вирішенні проблем їх розвитку [28].

Об'єкт соціально-економічної стратегії розвитку міста визначається сферою дії суб'єкта і може бути як частиною міського поселення, так і міста в цілому.

Суб'єкт - це фірма, промислове підприємство, державний орган тощо, або їх об'єднання у межах міської системи [4,9].

Розроблення стратегій соціально-економічного розвитку міст передбачає:

- бачення перспективної економічної моделі розвитку міста з визначенням пріоритетних видів економічної діяльності, які здатні забезпечити його збалансований розвиток;
- досягнення узгодженості можливих дій державних, муніципальних, громадських і приватних організацій, що діють у сфері економічної політики;
- створення умов для ефективної життєдіяльності мешканців міста, функціонування підприємств з метою зміцнення його економічного потенціалу;
- реалізація ефективної соціальної та екологічної політики;
- розширення зовнішньоекономічної діяльності як одного із стратегічних орієнтирів розвитку міст;
- формування ринків праці міських поселень у системі заходів стратегії економічного зростання[49].

Розглядаючи стратегію соціально-економічного розвитку міст як комплексну програму спрямовану на досягнення довгострокової мети, слід зупинитися на визначенні наступних категорій: стратегічна мета, стратегічні напрямки, стратегічні завдання і стратегічні пріоритети[25].

Стратегічна мета – це орієнтир діяльності владного суб'єкта, основний зміст його розвитку, яка полягає у забезпеченні тривалого всебічного прогресу суб'єкта стратегії і виходить з усвідомлення причин його виникнення і закономірностей розвитку. Стратегічні напрямки визначають шляхи досягнення мети, виходячи із системних характеристик об'єкту [27].

Стратегічні завдання – це конкретні цілі на довгостроковий період, що впливають із характеристик об'єкта стратегії та у яких реалізуються стратегічні напрямки.

Стратегічні пріоритети – визначають ступінь важливості окремих стратегічних завдань у формуванні економічної стратегії суб'єкта. У процесі

розроблення і реалізації стратегії розвитку міста ієрархія інтересів має враховуватися на кожному послідовному етапі її життєвого циклу.

Основними ланками якого є:

1. Визначення засад, підходів, ідей до формування довгострокових цілей розвитку – концепція розвитку;
2. Визначення стратегічних пріоритетів – стратегічний план розвитку;
3. Визначення можливостей міста і шляхів реалізації пріоритетів – програми розвитку;
4. Розробка системи заходів, які можливі при даних умовах та обмежень – проекти розвитку.

Основою будь-якої соціально-економічної стратегії чи-то держави, чи окремого територіальних громад, міста є певна модель соціально-економічного зростання. В основу побудови таких моделей закладаються пріоритети внутрішніх, зовнішніх, змішаних або збалансованих можливостей розвитку міста [16,21,38].

Виходячи з цього виділяють чотири типи стратегічних економічних моделей:

I. Економічного зростання з екзогенним технологічним прогресом. Такі моделі не є новими, вони застосовувалися протягом існування СРСР, коли зовнішнім середовищем для міста була територія всього Союзу і місту шляхом адміністрування визначалися всі параметри його розвитку. Сучасні моделі такого типу передбачають прискорений кількісно-якісний розвиток міської територіально суспільної системи за рахунок привнесення до неї передових світових технологій, які торкаються всіх сфер життєдіяльності населення (інформаційні, фінансові, виробничі, підприємницькі, управлінські та інші найсучасніші технології).

II. Економічного зростання з ендогенним технологічним прогресом.

Такі моделі з'явилися у 80-х роках ХХ століття, сьогодні у зв'язку із необхідністю стимулювання розвитку слаборозвинених регіонів інтерес до них зростає. Впровадження таких стратегій передбачає: отримання величини

ефекту в залежності від масштабу залучених ресурсів у процес отримання нового знання; можливості впливу на темпи довгострокового економічного зростання за допомогою відповідної політики владних структур, від яких безпосередньо залежить стимулювання нагромадження людського капіталу; особливості розвитку економічного простору і вплив на цей простір процесів глобалізації та дезінтеграції.

III. Економічна модель збалансованого розвитку. Згідно з цією моделлю використання всіх видів ресурсів і обсяги виробництва мають бути узгодженими з потребами населення на той чи інший часовий період. З приводу застосування даної моделі є дві діаметрально протилежні думки. Так, одні економісти вважають, що вона є надзвичайно актуальною для міст та взагалі територіальних систем, інші вважають, що без ін'єкцій ресурсів, товарів, інформації, енергії ззовні будь-яка територіально-економічна система приречена на стагнацію.

IV. Економічна модель змішаного типу. Описані вище моделі досить складно реалізувати на практиці у чистому вигляді. Як правило, більшість моделей розвитку є моделями змішаного типу, тобто вони передбачають часткову реалізацію передових світових технологій при створенні і використанні сучасних внутрішніх інформаційних, фінансових, виробничих та інших технологій. Основний наголос при цьому робиться на повноцінне використання саме внутрішніх технологій. При цьому мають здійснюватися заходи, які спрямовуються на узгоджене використання окремих видів ресурсів з масштабами виробництва і з потребами населення у різний часовий період[68].

На сьогодні особливого значення набуває нова економічна диверсифікована модель змішаного типу. Вона передбачає інвестиційну активність, динамічну конкурентоздатність міської системи, є орієнтованою на розвиток пріоритетних видів діяльності (промисловості, агропромислового комплексу, туризму тощо)[73].

Вперше в Україні така класифікація моделей була запропонована при розробці стратегії соціально-економічного розвитку Тернопільської області, але вона може використовуватися і при визначенні пріоритетних напрямків розвитку міської системи. Виходячи з наявних в Україні розробок стратегічного розвитку суспільних територіальних систем, можна виділити наступні групи стратегій соціально-економічного розвитку міст:

1. Максималістські стратегії – орієнтовані на максимально можливе використання всіх наявних резервів, як власних, так і залучених, у межах міста і спрямовані на зростання його регіональної, національної, міждержавної ролі.
2. Унікальні стратегії – орієнтовані на вирішення цілком нового, спеціально визначеного суспільством або органами влади для міста завдання.
3. Проміжні стратегії – базуються на реконструктивних заходах косметичного характеру.
4. Мінімалістські стратегії – орієнтуються лише на місцеві ресурси і резерви, спрямовані на виживання міста як системи та збереження його ролі і функцій, здобутих у минулому[53].

Сучасні моделі мають передбачати прискорений кількісний та якісний розвиток міської системи за рахунок як привнесення передових суспільних технологій, які стосуються всіх сфер життєдіяльності населення міста, так і використання наявного економічного потенціалу міста. Тому ефективним є застосування нової економічної диверсифікованої моделі змішаного типу, яка має бути інвестиційно активною, динамічно конкурентоздатною та орієнтованою на розвиток пріоритетних видів діяльності[19].

Стратегія соціально-економічного розвитку міста стає важливим механізмом у структурі міського менеджменту, її розроблення гарантує його збалансованість його функціонування і, як результат, ефективний розвиток міста у майбутньому[1].

1.3. Еволюція концепцій соціально-економічного розвитку

Концепція – це основна ідея будь-якої теорії, система поглядів на певне явище, а також спосіб їх розуміння, тлумачення та сприйняття. Розглядаючи будь-яку важливу справу, особливо на державному рівні, насамперед треба дати концентроване вираження ідеї, теорії, їх розуміння та практичної реалізації. У цьому випадку концепція має бути розроблена для виконання двох важливих завдань: по-перше, формування цілісної системи економічного прогнозування та планування в Україні, по-друге, соціально-економічного розвитку на довго,- середньо- та короткостроковий період, що формується перед початком роботи над планом або прогнозом [12].

Концепція соціально-економічного розвитку включає загальне уявлення про стратегічні цілі та пріоритети, про економічну політику держави та її найважливіші напрями, про засоби реалізації визначених цілей. Концепція розглядається та затверджується Кабінетом Міністрів України. У ній дається визначення політики держави щодо найважливіших економічних процесів, які імовірно, відбудуться в країні в майбутньому і формується ставлення до них держави в особі законодавчої та виконавчої влади [18,27].

Стратегічною метою України за умов трансформації, спрямованої на поєднання механізмів ринкового саморегулювання й державного регулювання, є побудова соціально орієнтованої ринкової економіки. Цей напрямок є вітчизняним трактуванням загальносвітової тенденції руху до пост індустріальної цивілізації, який має бути здійсненим еволюційним шляхом [33].

Стратегія соціально-економічної політики України на сучасному етапі викладена в посланні Президента України до Верховної Ради України “Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2015-2020р.р.” Визначальними пріоритетами на цей період проголошено такі.

1. Створення необхідних передумов для прискороного зростання економіки. Пріоритетом економічної політики має стати досягнення щорічних темпів

зростання ВВП нарівні 6-7%. Лише такі темпи є достатніми для реалізації невідкладних завдань соціальної сфери, досягнення відчутних зрушень у підвищенні життєвого рівня населення і насамперед малозабезпечених громадян.

2. Розробка та реалізація державної політики, спрямованої на розвиток інноваційної (інновація англ. Innovation – нововведення) моделі економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави. Україна має для цього вагомі об'єктивні передумови: наявність висококваліфікованих трудових ресурсів, сучасну мережу навчальних закладів тощо.

3. Здійснення активної аграрної політики, яка має спрямовуватися на якнайшвидше подолання кризових процесів, забезпечення необхідної адаптації підприємств АПК до умов ринкової кон'юнктури, зміцнення їх фінансового стану, утвердження в перспективі України як держави з високоефективним експортоспроможним сільським господарством.

4. Перебудова соціальної сфери. Особливо важливим пріоритетом є подолання існуючого нині штучного зниження вартості робочої сили, а також неприпустимо низького рівня соціальних витрат [24,37].

Найважливішим засобом формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку є державне регулювання економіки. Згідно з теорією менеджменту стратегія (від грец. стратегос — мистецтво генерала) — це детальний, усебічний комплексний план, спрямований на втілення місії організації (держави). Місія (лат. missio — призначення, визнання, доручення) держави зумовлена самою її сутністю, чітко визначеною метою її існування.

Питання про побудову цілей у ДРЕ належать до найбільш актуальних теоретичних і практичних проблем. Цілі є продуктом свідомості, суб'єктивного відображення об'єктивного. Така двоїстість зумовлює те, що кожна ціль можна уявити як співвідношення між реальним та ідеальним.

Процес цілепокладання держави слід розглядати як сукупність певних стадій [11].

Визначення суспільних потреб та інтересів здійснюється через узагальнення і поєднання особистих, колективних і державних інтересів. Суспільним джерелом виникнення й фіксування цілей є потреби та інтереси людей. Ці вектори цілепокладання в державній економічній політиці є засадними для так званого громадянського суспільства як форми постіндустріального суспільства. Різноманітність потреб, поглядів, підходів, мотивів та інтересів згідно з постіндустріальною концепцією розвитку є необхідною й бажаною, тому що породжує в суспільстві той потенціал, який забезпечує його динамічний розвиток [21,39].

Потреби та інтереси людей агрегуються (узагальнюються) політичними партіями, громадськими організаціями, спілками і т. п. й трансформуються в колективні інтереси. Свої вимоги щодо цілей висувують як прибічники патерналістської політики, так і прихильники реформ. Консенсус і компроміс між різними політичними силами з приводу базових суспільних цінностей досягаються застосуванням демократичних соціальних технологій (референдумів, виборів, переговорів, вивчення громадської думки та ін.), реалізацією принципів соціального партнерства. Ідеальна ситуація — коли індивідуальні й асоційовані суб'єкти усвідомлюють необхідність і корисність цілей ДРЕ та добровільно беруть участь у реалізації таких [52,68].

Необхідність макроекономічного прогнозування та планування обґрунтування цілей необхідне для їхнього чіткого визначення. Цілі формулюються на майбутнє, яке невідоме, імовірнісне, альтернативне, відкрите. Передбачати його доводиться на базі інформації про минуле. Усе, що сталося в історії, нам відоме. А що буде, можна лише припускати, хоч аналіз певних історичних тенденцій та закономірностей створює передумови для проникнення в майбутнє. Ясна річ, що без певного уявлення про майбутнє не можна здійснювати регулювання й будувати економічну політику взагалі[41].

Сама сутність ДРЕ потребує налагодженого механізму побудови цілей, у тому числі логічного просування від абстрактного загального передбачення (футурології) до конкретного прогнозування, а далі — до макроекономічного планування та програмування. Тому відмова від планування означає відмову від цілепокладання в ДРЕ, а отже, і від самого регулювання, оскільки в цьому разі діятимуть стихійні механізми з абсолютно непередбачуваними наслідками [28].

Ієрархія цілей будується за принципом пріоритетів потреб та інтересів суспільства. Оцінка важливості й ранжирування цілей здійснюється відповідно до політики пріоритетів. У даному контексті пріоритети (лат. *prior* — перший, найважливіший) — це найважливіші напрямки соціально-економічної політики. Утілення продуманої політики пріоритетів сприяє виникненню цілого спектра позитивних екстерналій, завдяки чому створюються умови для досягнення супутніх цілей, розв'язання суміжних проблем [34,64].

Визначення пріоритетних напрямків здійснюється експертними методами на підставі певних критеріїв (факторів). Основними критеріями (від грец. критеріон — мірило, відмінна ознака) є соціально-економічна ефективність, швидкість одержання позитивних результатів, мінімум необхідних ресурсів для реалізації наміченого і т. п.

Ієрархія цілей здійснюється способом їхнього розміщення в порядку зниження пріоритетності (ранжирування). Для цього спочатку визначаються найбільш пріоритетні цілі (цілі першого рангу), далі — найбільш суттєві з тих, що залишилися (цілі другого рангу), і т. д.[30].

Економічною теорією та практикою сформульовано кілька загальних принципів розробки цілей ДРЕ:

- відповідність конкретних цілей сутності конституційного устрою і генеральній меті діяльності держави — збереженню, зміцненню й удосконаленню існуючого суспільного ладу;

- усебічне врахування в цілепокладанні індивідуальних, колективних і суспільних інтересів;
- практична необхідність реалізації цілі та її наукова обґрунтованість;
- гармонійність побудови цілей, що передбачає їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість;
- запобігання конфлікту цілей, унаслідок якого досягнення однієї цілі перешкоджатиме досягненню інших;
- інформаційне забезпечення державної політики пріоритетів з метою збільшення довіри людей до діяльності держави. Інтенсивна роз'яснювальна робота щодо цілей, пріоритетів і очікуваних наслідків дає змогу створити таку політичну атмосферу в суспільстві, яка сприятиме реалізації проголошеної соціально-економічної політики [66].

Стратегічною метою України за умов трансформації, спрямованої на поєднання механізмів ринкового саморегулювання й державного регулювання, є побудова соціально орієнтованої ринкової економіки. Цей напрямок, по суті, є вітчизняним трактуванням загальносвітової тенденції руху до постіндустріальної цивілізації, який має бути здійснений еволюційним, безконфронтаційним шляхом, і означає перехід від «людини для економіки» до «економіки для людини». Дерево стратегічних цілей в епоху реформування «буйно поростає» гілками забезпечувальних цілей, а саме:

- цілі соціальної політики — формування громадянського суспільства;
- цілі політики у сфері виробництва — формування постіндустріального технічного й технологічного способу виробництва та відповідної структури економіки, створення сприятливого економічного середовища;
- цілі розвитку економічних відносин — становлення багатокладної економіки; становлення ринкового господарства і системи ДРЕ;

перехід до нового типу економічного зростання, орієнтованого на задоволення потреб населення;

- цілі формування соціальної структури і соціальних характеристик суспільства — становлення соціальної структури, яка базується не тільки на класових ознаках, а й на спільності професійних та інших інтересів; досягнення сучасних параметрів і характеристик рівня життя населення; формування так званого, «середнього класу»; формування механізмів розв'язання соціальних суперечностей і т. д.;
- цілі формування системи демократії включають цілий комплекс напрямків, у тому числі і становлення механізму боротьби з авторитаризмом, адмініструванням, бюрократизмом і корупцією;
- цілі щодо розвитку міжнародних економічних, політичних, культурних, гуманітарних зв'язків та ін. [70,72].

Стратегію соціально-економічної політики України на сучасному етапі висвітлено в посланні Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000—2004 рр.». Визначальними пріоритетами на цей період проголошено такі.

1. Створення необхідних передумов для прискореного зростання економіки. Пріоритетом економічної політики, її своєрідним епіцентром має стати досягнення щорічних темпів зростання ВВП на рівні 6—7%. Лише такі темпи є достатніми для реалізації невідкладних завдань соціальної сфери, досягнення відчутних зрушень у піднесенні життєвого рівня населення і передовсім малозабезпечених громадян.

2. Опрацювання та реалізація державної політики, спрямованої на розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави. Україна має вагомі об'єктивні передумови формування інноваційної стратегії довгострокового економічного розвитку. Це наявність висококваліфікованих трудових ресурсів, сучасної мережі навчальних закладів тощо.

3. Здійснення активної аграрної політики, яка має спрямовуватися на якнайшвидше подолання кризових процесів, забезпечення необхідної адаптації підприємств АПК до умов ринкової кон'юнктури, зміцнення їхнього фінансового стану, утвердження в перспективі України як держави з високоефективним експортоспроможним сільським господарством.

4. Перебудова соціальної сфери. Особливо важливим пріоритетом на наступні п'ять років є подолання існуючого нині штучного зниження вартості робочої сили, а також неприпустимо низького рівня соціальних витрат [59,63,67].

Концепція соціально-економічної політики та ДРЕ

З метою втілення стратегічних, тактичних і оперативних цілей, а також визначення шляхів і способів їхньої реалізації має формуватися концепція соціально-економічного розвитку. Концепція (від лат. *conceptio* — сприйняття) — це система поглядів на певні явища, а також спосіб їхнього розуміння, тлумачення, інтерпретації. Розробка концепції є необхідною умовою послідовної та спадкоємної економічної політики. Вона повинна розроблятися на довго-, середньо- і короткострокову перспективу. Концепція ґрунтується на трьох основних елементах: аналізі стану економіки, аналізі цілей і виборі інструментів державного регулювання [52].

З аналізу стану економіки починається раціональна економічна політика. Він має базуватися на показниках динаміки, структури, ефективності, міжнародних порівняннях, охоплювати весь спектр проблем функціонування економіки. Змістовний аналіз — необхідна передумова прогнозування.

Метою аналізу цілей і пріоритетів є зіставлення стратегічних, тактичних і оперативних цілей із можливостями економіки. Результатом такого зіставлення є коригування цілей, які підлягатимуть реалізації через макроекономічні плани (програми) на довго-, середньо- і короткостроковий періоди [19].

Відбір інструментів державного регулювання здійснюється з метою з'ясування необхідності та можливості їхнього застосування для досягнення відповідних цілей. Найважливішими засобами формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку, а також ДРЕ є прогнозування, макроекономічне планування та державне програмування [14].

В цьому плані поняття "державне регулювання" та "господарська система" є досить абстрактними. Їх наповнення реальним змістом відбувається в конкретних історичних і економічних умовах, зазнає впливу національних традицій, культури, релігії. Держава за допомогою економічних важелів намагається стимулювати певні напрями розвитку економіки, не руйнуючи і не усуваючи ринкового механізму. Державне регулювання замінило всі інші механізми регулювання, їх еволюційний розвиток був штучно здійснюваний. Держава безпосередньо втручалася в усі відтворювальні та господарські процеси, в управління кожним окремим підприємством [22].

Централізоване регулювання економіки проявляється у коротко і довгостроковій державній економічній політиці. Короткострокове, або емпіричне, регулювання набуло поширення в західних країнах у передвоєнні та повоєнні роки. Характерною рисою короткострокового регулювання є те, що його заходи з'ясовуються разом з нагромадженням кризових явищ і розвитком самої кризи, а тому заздалегідь не плануються. Здійснюється воно і прямо, і опосередковано через політику прискореної амортизації, субсидії, державну допомогу окремим фірмам чи галузям, дисконтну політику. Головними серед опосередкованих інструментів впливу є: державне регулювання норми процента, одержавлення емісійних банків, державна закупівля. Безпосередніми об'єктами поточного емпіричного регулювання є попит, зокрема обсяг платоспроможного попиту, і пропозиція, тобто інвестиційні дії компанії [39].

Уперше короткострокове регулювання розвинутої ринкової економіки запровадив президент США Ф.Д.Рузвельт. У межах його "нового курсу" було

закладено особливий комплекс державних антикризових заходів. Усі вони спиралися на законодавчу силу держави. Закони були прийняті: про поживлення промисловості, відповідно до якого проводилась картелізація і вироблялися "кодекси чесної конкуренції" про регулювання сільського господарства, який передбачав розміри посівних площ і кількість худоби у фермерських господарствах; про банки, які перетворили валюту на інструмент політики.

Довгострокове державне регулювання в ринковій економіці здійснюється у формі економічного програмування. Сьогодні це найбільш розвинута і поширена форма державного втручання в економічні і соціальні процеси, впливу на процес відтворення. Її виникнення і розвиток пов'язані з особливими умовами функціонування продуктивних сил у багатьох країнах ринкової економіки, зокрема з розвитком НТР, еволюцією виробничих відносин та господарської системи [54].

На відміну від емпіричного регулювання програмування характеризується більшим ступенем узгодженості часткової планованості, властивої окремим господарським одиницям, помітним скороченням сфери стихійності та зростанням свідомого, цілеспрямованого впливу на економічні процеси. Особливе значення при цьому надається виявленню проблем і труднощів, а також своєчасній необхідній корекції раніше прийнятих рішень. Довгострокова державна політика підкріплюється інформаційно-аналітичною базою, всебічним аналізом можливих наслідків втілення в життя програм, що приймаються. Це робить програмування гнучким і маневровим.

Конкретна мета і масштаби економічного програмування визначаються в кожній країні її економічними та науково-технічним потенціалом. Розрізняють кон'юнктурне і структурне програмування- кон'юнктурне програмування спрямоване на регулювання процесу відтворення через маніпулювання господарською кон'юнктурою. Його суть полягає в одночасному досягненні чотирьох макроекономічних показників:

стабільності цін; сталих темпів економічного розвитку; повної, з точки зору підприємців, зайнятості; збалансованості платіжного балансу.

Становлення кон'юнктурного програмування пов'язане з державною антикризовою політикою, яка спочатку розширилась до антициклічних заходів, а з другої половини 70-х років стала включати й антиінфляційну політику.

Структурне програмування – вища форма економічного регулювання. Його основу становить кон'юнктурне програмування, доповнене науково обґрунтованими планами економічного і соціального розвитку. На структурне програмування впливає щільність переплетення конкурентно-ринкових, монополістичних чи олігополістичних та централізованих сил у механізмі господарювання, а також соціально-політичне становище [47].

Частково структурне програмування відповідає завданням структурної перебудови національного господарства. Воно спрямоване на регулювання співвідношення між попитом і пропозицією в окремих сферах і галузях економіки. Конкретними формами його реалізації є галузеві та регіональні програми економічного і соціального розвитку. Серед них виділяються програми аграрні та енергетичні, розвитку інфраструктури, науково-технічного розвитку. Головна його мета полягає в регулюванні між – і внутрішньогалузевого розподілу ресурсів, за рахунок чого забезпечувались умови для розвитку національного економічного потенціалу.

Власне структурне програмування полягає у зміні співвідношень між різними галузями виробництва. Проте у кожній країні цей процес мав свої особливості. У ФРН, наприклад, державна структурна політика не набула форми загальнонаціонального регулювання. На перший план було висунуто підготовку науково-технічних кадрів у державних науково-дослідних установах і галузеві та регіональні аспекти централізованого регулювання. У Франції, навпаки, наявність розвинутого державного сектора зумовила

посилення прямих форм регулювання, що сприяло становленню загальнонаціональної системи індикативного планування [59].

Національне планування як форма реалізації власне структурного регулювання має на меті довгострокову оптимізацію національної галузевої структури і нівелювання рівнів економічного розвитку регіонів і територій країни.

Загальнонаціональна індикативна програма розрахована на п'ять і більше років. Індикативність плану не звужує сферу діяльності суб'єктів господарювання і не обмежує їхньої виробничої, комерційної чи фінансової самостійності. Регулювання їх економічної діяльності здійснюється або створенням державою умов, необхідних для виходу на визначені нею параметри розвитку країни, або наданням підприємцям широкої інформації щодо очікуваної загальногосподарської чи комерційної кон'юнктури. Грунтуючись на розроблених спеціальними державними органами, промисловими і банківськими корпораціями прогнозах, він створює реальні умови для здійснення її структурної перебудови, стимулювання виробництва у відсталих районах, розвитку фундаментальної науки, забезпечує підготовку кваліфікованих кадрів [64].

Директивне планування – колишньої радянської економічної системи, що ґрунтувалася на одержавленні привласнення й управління. Її суть полягала в тому, що владні структури визначали економічні потреби, збалансовували їх з наявними ресурсами і за допомогою обов'язкових для виконання завдань забезпечували реалізацію розроблених планів. Сьогодні країни, в яких панувала адміністративно-командна система, намагаються перебудувати свої господарські системи через модифікацію форм і методів державного регулювання.

У цілому система державного планування і управління не повинна встановлювати розміри випуску окремих видів продуктів і розподіляти їх, а визначати загальні правила господарювання, нормативні межі і умови діяльності підприємств.

Значний досвід макроекономічного регулювання накопичений також багатьма країнами ринкової економіки Азії, Африки і Латинської Америки. Використовуючи світовий досвід, ці країни розробляють плани різного типу: стабілізаційні для розв'язання конкретних завдань подолання кризового стану, короткострокові та середньострокові для вирішення проблем індустріального розвитку, довгострокові щодо структурної перебудови економіки. Кілька десятиліть такого планування підтвердили необхідність його поєднання з розвитком ринкових механізмів регулювання економічної рівноваги та пропорційності [39,52,68].

Антиінфляційна політика є важливим компонентом усього комплексу методів державного регулювання економіки країни ринкового господарства. Важливу роль у ній відіграє регулювання державних витрат і надходжень у державний бюджет. Якщо інфляція починає розвиватися високими темпами або має місце значний інфляційний рівень, то держава вдається до заходів, спрямованих на зменшення розмірів реальних доходів, чим досягається обмеження споживання, а отже, й попиту [2].

Зменшення розмірів доходів здійснюється завдяки додатковому оподаткуванню. Через це скорочується попит не лише на предмети споживання, а й на широке коло товарів виробничого призначення, адже підприємці, щоб не допустити різкого зниження цін, скорочують виробництво, що призводить до зменшення попиту на сировину, паливо, матеріали. В результаті підприємці згортають свою інвестиційну діяльність, зменшується зайнятість населення.

Антиінфляційні заходи урядів щодо бюджетних надходжень, з одного боку, сприяють акумулюванню додаткових фінансових ресурсів у державній скарбниці, а з другого – призводить до погіршення господарської кон'юнктури та зростання безробіття. Інфляція – це ціна, яку мають сплачувати ті, хто продає на ринку свою робочу силу.

Важливе місце у фінансово-кредитному макроекономічному регулюванні в умовах ринкової економіки займає механізм оподаткування.

Важливим антиінфляційним заходом є регулювання кредиту і грошової маси, яке здійснюється центральними емісійно-кредитними установами через операції з цінними паперами на відкритому ринку, регулювання дисконтної ставки, зміну резервних норм, передбачених для кредитних установ[5,9].

Головними об'єктами державного регулювання є державний бюджет, система державних банків і державний сектор економіки. Володіння ними забезпечує державі виконання економічних функцій централізованого управління. Конкретними методами тут виступає податково - бюджетна та кредитно-грошова політика, що здійснюється за допомогою фінансово-кредитного механізму.

Система вільного ринку формується під впливом двох макроекономічних концепцій: кейнсіанської і монетаристської. Монетаризм ґрунтується на кількісній теорії грошей, які значно та безпосередньо впливають на економіку. Монетаристи вважають, що система вільного ринку забезпечує макроекономічну стабільність на підставі конкуренції (за умови, що держава не втручається у функціонування економіки); незначне збільшення грошової маси (3-5% за рік) сприятиме економічному зростанню , збільшення понад 5% може спричинити підвищення цін, зменшення грошової маси нижче 3% може зумовити спад виробництва; зростання виробництва повинно становити 3-5% за рік. Збільшення грошової маси, що випереджає збільшення обсягів виробництва, є причиною довготривалої інфляції [15].

За кейнсіанською концепцією, динаміку національного доходу і зайнятості визначають обсяг споживчих видатків населення, державні закупівлі та чистий експорт. Визначальну роль у цьому разі відіграють видатки населення (які залежать від його доходів) та інвестиції.

Кожна із концепцій має позитивні і негативні характеристики. Як засвідчує світовий досвід, монетарний підхід є найпридатнішим для використання в умовах розвинутого ринку за наявності високого рівня розвитку, а кейнсіанський - у період становлення ринку, коли

найдоцільнішим є активне втручання держави у розвиток соціально-економічних процесів і, насамперед, довгострокове регулювання економіки. Саме у США в 1933р., в період глибокої і затяжної кризи 30-х років, команда президента Франкліна Рузвельта розробила і реалізувала так званий “новий курс”, практично запроваджуючи регулювання економіки. (До речі саме Ф.Рузвельт уперше ввів виплати соціальної допомоги безробітним, людям похилого віку та іншим непрацездатним членам суспільства з метою не допустити соціального вибуху). Кейнсіанська концепція стабілізації домінувала також у повоєнний період у розвинутих країнах Європи, що мали зруйновану економіку. Останніми десятиріччями, коли економіка стабілізувалася, у США почали дедалі більше схилитися до монетаризму. В Японії ж з повоєнного часу і сьогодні простежується кейнсіанський підхід до управління економікою [23].

Сучасна економічна політика України повинна ґрунтуватися на раціональному поєднанні елементів обох концепцій - кейнсіанства і монетаризму. Однак, простежуючи лінію економічної політики уряду України і законодавців, можна зробити висновок, що вони дотримуються монетаристської політики. Найбільш глибоко обґрунтував необхідність державного впливу на економіку англійський економіст Джон Мейнард Кейнс і його послідовники. За теорією Кейнса коливання сукупних витрат впливають передусім на виробництво і зайнятість, а не на ціни. Тому кейнсіанці вважають, що рівень виробництва, зайнятості, доходів і цін формується на підставі підвищення попиту, інвестицій, зростання експорту і державних виплат. Ці чинники є об’єктами державної економічної політики і перебувають під впливом держави. Особливістю теорії є те, що ринок сам по собі не може забезпечити повної економічної стабільності, а тому держава зобов’язана відігравати активну роль у стабілізації економіки і пом’якшенні економічних спадів і піднесень [12].

У 1936 р. Джон М. Кейнс опублікував працю “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей”, в якій чітко окреслив коло специфічних

макроекономічних проблем, запропонував основні принципи методології та методику макроекономічного аналізу, сформував завдання економічної політики держави.

Державна економічна політика - це цілеспрямований вплив на економічні процеси на макро- і мікрорівні, створення і вдосконалення умов економічного розвитку відповідно до певного суспільного устрою. Також економічна політика є засадною умовою, що на ній базується державне регулювання економіки.

Державне управління (регулювання) економікою – це організуючий і регулюючий вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності.

Основними функціями управління є: організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення, контроль. Управління будь-яким процесом починається з того, що цей процес відокремлюється як певний об'єкт. Для впливу на нього з метою реалізації потрібних цілей створюється відповідна організація [26,29].

Система державного регулювання економіки ґрунтується на взаємоузгодженні матеріальних, трудових і фінансових ресурсів у економічному обігу держави з метою досягти максимальної ефективності за умов їх обмеженості. Система має три складові частини, а саме:

- прогнозування;
- макроекономічне планування, або економічне програмування;
- програмно-цільове планування;

Прогнозування – це науково аргументоване передбачення ймовірних тенденцій і напрямків при розв'язанні стратегічних завдань суспільства. Прогноз - це передпланова розробка багатоваріантних моделей плану.

Макроекономічне планування являє собою науково обґрунтовану організацію суспільства, соціально-економічного і виробничого процесів у країні, регіоні, галузі, на підприємстві. В Україні макроекономічне

планування здійснюється у формі розробки та реалізації Державної програми економічного і соціального розвитку України (ДПЕСРУ). План (програма) формується урядом з метою реалізації економічної політики держави.

Програмно-цільове планування являє собою спосіб вирішення державних соціально-економічних проблем в різних ланках організаційної структури економіки. Реалізується через цільові комплексні програми (ЦКП) [65].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Державне регулювання - комплекс форм і засобів централізованого впливу на розвиток економічних об'єктів і процесів з метою стабілізації та пристосування існуючої економічної системи до умов, що змінюються, зокрема пристосування економічних відносин і господарського механізму до законів та потреб розвитку продуктивних сил.

Основними об'єктами державного регулювання є:

- 1) всі елементи економічної системи (продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні та виробничі відносини і господарський механізм);
- 2) навколишнє середовище;
- 3) сфери, регіони та галузі народного господарства;
- 4) національний дохід;
- 5) підприємства;
- 6) економічний цикл;
- 7) інфраструктура;
- 8) законодавство;
- 9) зайнятість;
- 10) грошовий обіг;
- 11) сукупний попит і сукупна пропозиція;
- 12) платіжний баланс;
- 13) ціни;
- 14) зовнішньоекономічні зв'язки.

Основними формами державного регулювання економіки є пряме і опосередковане. Теорія прогнозування та програмування економічного розвитку базується на економічній теорії. Якщо остання вивчає глибинні процеси економічного розвитку, визначає їх сутність, рушійні сили для будь-яких суспільно-економічних формацій, то прогнозування й програмування виступають у якості робочого інструменту визначення величин економічних показників, дозволяють виявити найбільш ефективні шляхи та способи регулювання соціально-економічних процесів у всіх сферах та ланках економічної системи й одночасно виступають у якості методологічної основи при розгляді питань прогнозування та програмування на регіональному рівні. Тобто теорія прогнозування й програмування у системі економічних дисциплін займає проміжне місце між економічною теорією, з одного боку, та прикладними економічними дисциплінами – з іншого. Прогнозування й програмування тісно пов'язані з використанням статистичних показників та методів їх аналізу. При цьому також широко використовуються досягнення й інших галузей науки, особливо математики.

Сучасна економічна політика України повинна ґрунтуватися на раціональному поєднанні елементів обох концепцій - кейнсіанства і монетаризму. Однак, простежуючи лінію економічної політики уряду України і законодавців, можна зробити висновок, що вони дотримуються монетаристської політики. Найбільш глибоко обґрунтував необхідність державного впливу на економіку англійський економіст Джон Мейнард Кейнс і його послідовники. За теорією Кейнса коливання сукупних витрат впливають передусім на виробництво і зайнятість, а не на ціни. Тому кейнсіанці вважають, що рівень виробництва, зайнятості, доходів і цін формується на підставі підвищення попиту, інвестицій, зростання експорту і державних виплат. Особливістю теорії є те, що ринок сам по собі не може забезпечити повної економічної стабільності, а тому держава зобов'язана відігравати активну роль у стабілізації економіки і пом'якшенні економічних спадів і піднесень.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад

Державне регулювання національної економіки здійснюється певними методами. Методи - це певні способи впливу держави на всі об'єкти державного регулювання. Кожен метод спирається на цілу низку конкретних інструментів, які й забезпечують реалізацію впливу.

Усю сукупність методів певним чином класифікують. Найбільш поширені класифікації пов'язані з такими ознаками: за формами впливу і за засобами впливу. За формами впливу виділяють такі методи: методи прямого і непрямого впливу. За способами впливу виділяють правові, адміністративні, економічні й пропагандистські методи. Розглянемо їх більш детально.

Прямі методи державного регулювання - це ті методи, які безпосередньо спрямовані на суб'єктів ринку. Вони застосовуються з метою зміни обсягів виробництва, обсягів експортно-імпортних операцій, зміни структури споживання тощо. Головним інструментарієм такого впливу є ліцензії, квоти, державні закупівлі, установлені державою ціни, нормативи, комплексні програми тощо.

Непрямі методи - це такі методи, які спрямовують дії суб'єкта ринку в необхідне русло не безпосередньо, а опосередковано, через створення певних економічних умов. Тут головним є економічний інтерес суб'єкта ринку, вплив на який і сприяє досягненню тієї мети, яку ставить держава. Тут інструментарієм є заходи, які вживає держава в процесі реалізації своєї фіскальної, грошово-кредитної, амортизаційної, бюджетної й іншої політики.

Ефективність непрямих методів не така висока, як прямих, але вони більш адекватні ринку, а тому більш пристосовані до дії ринкового економічного механізму [67].

Серед методів державного регулювання, виокремлених на основі такої ознаки, як засіб впливу, необхідно передусім виділити правове регулювання економіки. Це встановлення державою юридичних норм поведінки громадян і всіх суб'єктів ринку. Правовому регулюванню підлягають усі відносини, які складаються в суспільстві. Це відносини між державою і громадянами, між державою і суб'єктами господарювання, відносини між громадянами тощо. Усі правові акти певним чином субординовані і, залежно від об'єкта, який їх приймає, виділяють:

- о Конституцію і закони України;
- о Укази і розпорядження Президента України;
- о постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України;
- о нормативно-правові акти центральних органів влади (міністерств і відомств);
- о нормативні акти органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій.

Слід відзначити, що найважливіші відносини в суспільстві регламентуються виключно законами України. До них належать, наприклад, права й свободи людини, права власності, правові основи підприємницької діяльності, засади зовнішньоекономічної діяльності тощо. Виключно законами України визначаються: Державний бюджет України, податки, основи функціонування фінансового ринку, а також ринку товарів і робочої сили, порядок утворення вільних та інших зон, правила перетину кордону України й т.ін.

Важливу роль у державному регулюванні економіки відіграють адміністративні методи. Вони застосовуються переважно тоді, коли ринкові методи або не діють, або ж недостатньо ефективні. Ці методи характеризуються обов'язковістю й безальтернативністю виконання

положень, наказів, розпоряджень владних структур і чіткою відповідальністю суб'єктів господарювання та громадян за їх невиконання. Спектр цієї відповідальності широкий і перебуває в діапазоні від попередження до штрафів і навіть карної відповідальності. Найважливішими інструментами реалізації адміністративних методів є ліцензії, квоти, норми, стандарти, санкції, ціни [48].

Ліцензії являють собою дозволи, які видають відповідні органи господарюючим суб'єктам. Як правило, вони мають місце тоді, коли підприємницька діяльність з виготовлення товарів, надання послуг або виконання робіт пов'язана з можливою небезпекою для громадян. Прикладом можуть бути ліцензії на спорудження будівель, мостів, на виробництво наркотичних речовин, виробництво медикаментів, надання медичних послуг тощо. В Україні порядок надання ліцензій регламентується спеціальним положенням про видачу ліцензій за окремими видами діяльності.

Квоти - це певні кількісні обмеження, які держава встановлює стосовно виготовлення, споживання або вивозу (ввозу) товарів на територію держави. В Україні прикладом досить частого застосування квот можуть бути обмеження в експортних та імпорتنих операціях. Так, захищаючи власного товаровиробника, наша держава неодноразово встановлювала квоти на імпорт окремих видів сільськогосподарської продукції, наприклад, м'яса, тростникового цукру-сирцю й на інші товари.

Слід відзначити, що в системі державного регулювання економіки держава повинна рахуватись і з тими квотами, які встановлюються для країни зовнішніми суб'єктами. Так, ми маємо досить жорсткі обмеження щодо експорту нашої металопродукції в країни Європейського Союзу. Такі квоти, наприклад, на труби великого діаметру, встановлює й Росія стосовно нашої експортної продукції. Проте зовнішні обмеження поступово зменшуються внаслідок загальносвітової тенденції лібералізації торговельних відносин, а для України ще й унаслідок вступу до СОТ.

Норми - це певні, як правило, науково обгрунтовані норми витрат сировини, матеріалів, праці на виготовлення продукції, а також норми споживання. Норми відіграють величезну роль в організації функціонування всього суспільного виробництва. Скажімо, для того щоб розрахувати один із базових елементів державного бюджету - прожитковий мінімум - необхідно науково обгрунтувати норми споживання харчів, промислових товарів і послуг у розрахунку на одну особу і з урахуванням її віку. В Україні норми потребують постійного вдосконалення, бо значна їх частина ще була розроблена за епохи соціалізму і вже безнадійно застаріла. Проте реальною перепорою на цьому шляху є як відсутність державної системи нормотворення, так і політичні аспекти. Адже нормативи, наприклад, споживання певних матеріальних благ, часто приймаються занижені, щоб влада могла їх без великих зусиль потроху підвищувати й демонструвати суспільству своє піклування про власних громадян.

Стандарти - це ті самі норми, але вони жорстко встановлені стосовно найважливіших характеристик виробів чи послуг. Ці стандарти фіксують якість, розміри, вагу й інші параметри виробів. Стандарти супроводжуються і чітко визначеними методами контролю за якістю, за маркуванням, пакуванням, технологією виробництва тощо. Державні стандарти є обов'язковими. їх повинен дотримуватись кожен господарюючий суб'єкт, що випускає продукцію або надає послуги, які регламентовані таким стандартом.

Слід підкреслити, що вступ нашої країни до СОТ відкрив нам широкі можливості щодо просування вітчизняної продукції на нові ринки. Але ці можливості ми можемо реалізувати тільки тоді, коли піднімемо якість нашої продукції до рівня міжнародних стандартів. Це одно з найважливіших завдань наших виробників, адже без отримання міжнародних, насамперед європейських, стандартів годі й думати про широкий вихід на міжнародні ринки.

Санкції - це заходи, які вживає держава з метою покарання суб'єктів ринку. Палітра конкретних заходів тут надзвичайно широка і має

різноманітні форми. Тут можуть бути економічні покарання (пеня, неустойка, штрафи, конфіскація тощо) і покарання у вигляді карної відповідальності.

Санкції вживаються державою з різною метою, але з огляду на головні стратегічні завдання держави слід відзначити, перш за все, санкції, спрямовані на захист конкуренції. У цьому напрямі піонером є США, у яких уже в 1890 р. було прийнято антимонопольне законодавство у вигляді акта Шермана. Ця країна характеризується і найбільш жорсткою системою захисту конкуренції. У системі покарань тут передбачено не тільки примусове розукрупнення, штрафи, а й позбавлення волі для посадових осіб терміном до трьох років. Дієвість антимонопольного законодавства США можна проілюструвати такими прикладами. Так, на початку ХХ ст. три величезні монополії - "Стандарт ойл" (нафтова галузь), "Дюпон" (вибухівка) та "Американ табекоу" (тютюнова галузь) - були розпущені. У 1982-1983 рр. одна з найбільших американських компаній, "Американ телефоун енд телеграф" (АТТ), була поділена на десять незалежних компаній, хоча одна з них аббревіатуру АТТ зберегла [26].

В Україні санкції держава застосовує рідко і дієвість їх невелика. Що ж стосується стратегічного й надзвичайно важливого для ринку захисту конкуренції, то, маючи два прямі закони про захист конкуренції, держава, в особі Антимонопольного комітету, практично бездіяльна. Жодної резонансної справи цим комітетом не здійснено, хоча в Україні ступінь монополізації ще з часів Радянського Союзу надзвичайно висока. Складається враження, що цей комітет скоріше "кришує" вітчизняних монополістів. Всеволодність корупції в Україні дає підстави якщо це і не стверджувати, то принаймні так думати [11].

Ціни. У ринковому механізмі вони відіграють надзвичайно важливу роль. Загалом ціноутворення повинно бути вільним, відображаючи, насамперед, співвідношення між попитом і пропозицією. Але навіть у розвинених країнах держава вдається до регулювання цін, хоча, як правило,

це стосується відносно невеликого сегменту ринку. Так, у США під державне регулювання підпадає 5-10 % цін. Це ціни на газ, нафту, електроенергію, послуги залізниці й деякі інші. Як правило, такі ціни встановлюються на певний період - від місяця до року. Досить поширеним явищем у розвинутих країнах Заходу є встановлення цін на такий товар, як робоча сила. За певних обставин в економіці уряд домовляється з профспілками за так зване заморожування заробітної плати. Це означає, що на певний термін (найчастіше на рік) дія колективних угод між роботодавцем і найманими робітниками стосовно підвищення реальної заробітної плати припиняється. По суті, це і є фіксація ціни на робочу силу. Більш поширеною щодо цього є практика фіксації нижньої межі ціни товару робоча сила. Ця практика виявляється у встановленні мінімальної заробітної плати.

В Україні практика регулювання цін має місце, але вона не досить поширена. Проте в останні роки в цій практиці все більший акцент робиться на економічне обґрунтування цін і тарифів, що дає змогу під час їх фіксації чи зміни з боку держави уникати волюнтаризма й робити зрозумілими для населення ці заходи. До позитивних моментів у регулюванні державою ціноутворення, можна навести встановлення ціни на зерно врожаю 2008 р. Уряд Ю.Тимошенко з метою зменшення впливу спекулянтів на зерновий ринок, на якому вже наприкінці літа (а цьому сприяв добрий врожай зернових) ціни різко впали, виділив 1 млрд грн. на закупівлю зерна в селян за достойною ціною, яка майже вдвічі стала вищою за ту, яку наприкінці літа пропонували селянину зернотрейдери. Це зразок виваженої й ефективної дії уряду з вирішення через ціну стратегічних завдань держави [26,28].

Економічні методи державного регулювання економіки належать переважно до непрямих. Вони полягають у тому, що держава створює необхідні умови для виробників з метою, не обмежуючи їх вільного вибору, спрямувати дії суб'єктів господарювання в бажане для суспільства русло.

Головними інструментами, які застосовуються під час реалізації цього методу, є: податки, амортизація, грошова емісія, операції на відкритому

ринку, зміна норми обов'язкових резервів і зміна облікової ставки, державні закупівлі тощо.

Податки - це обов'язкові платежі в державний бюджет (як у центральний, так і в місцевий), які сплачують усі громадяни. Ці платежі відіграють значну роль у розвитку країни. У розвинених країнах податки становлять до 90 % дохідної частини державного бюджету.

З огляду на державне регулювання економіки податки забезпечують, перш за все, фінансування бюджетної сфери. Отже, чим більше надходжень від податків, тим більше можливостей для розвитку соціальної сфери і виробництва загалом. Проте збільшення податків з погляду можливостей збільшення надходжень до бюджету має певну межу. Теоретично (зрозуміло, дуже приблизно) вона визначається кривою Лафера.

Поряд із наповненням бюджету втручання держави в податкову систему дає можливість регулювати диференціацію доходів у суспільстві, зменшуючи розрив між найбагатшими і найбіднішими верствами населення. Для орієнтира тут використовують такі показники майнової нерівності, як коефіцієнт децільності, коефіцієнт Джині, криву Лоренца тощо.

Важливим напрямом втручання держави в податкову систему є стимулювання через податки суспільного виробництва. Це досягається як наданням податкових пільг, так і звільнення від податків на певний термін. В Україні податкова система на сьогодні ще є дуже обтяжливою для підприємців, хоча з прийняттям Податкового кодексу намітилася загальна позитивна тенденція. Зменшено кількість загальнодержавних податків з 29 до 18, а місцевих з 14 до 5 і знижено ставки на основні податки. Так, податок на прибуток з чинних 25 %, починаючи з 2011 р., щорічно зменшується на 2 % і в 2014 р. буде становити 16 %, а податок на додану вартість внаслідок поступового зменшення складе в 2014 р. 17 %. Хоча державне регулювання в податковій сфері може бути спрямоване й на підвищення податку. Так, улітку 2008 р., після величезної повені в західних областях нашої держави, уряд домігся від Верховної Ради збільшення акцизу на тютюнові вироби.

Амортизація - це та частина вартості, яка спрямована на відновлення основного капіталу. У минулому в нашій державі використовували переважно лінійний спосіб визначення норми амортизації. Але за кордоном держава досить часто застосовує механізм прискореної амортизації. Він має місце щодо тих галузей, у яких держава зацікавлена в оновленні основного капіталу й нарощуванні інвестицій. Механізм прискореної амортизації дозволяє підприємцю збільшити свої прибутки і спрямувати їх на модернізацію виробництва або на його розширення.

Грошово-кредитна політика держави є системою заходів, які держава спрямовує на стабілізацію економічного зростання, а на сьогодні основний акцент переміщується в напрямі підвищення ефективності економіки й зменшення темпів інфляції. Втручання держави у сферу грошово-кредитної діяльності, з огляду на надзвичайну складність її функціонування й на дуже потужний і відчутний її вплив на економіку, загалом вимагає продуманого професійного підходу. Це втручання держава здійснює переважно через такий інститут, як центральний банк.

Грошово-кредитна політика держави дуже різнобарвна й відображає багато чинників, що впливають на розвиток економіки. Але переважно в сучасних умовах вона сконцентрована навколо двох основних явищ: емісії грошей і заходів щодо кредитного регулювання [16,23,37].

Контролюючи грошову емісію, держава впливає на багато економічних процесів, але передусім вона намагається забезпечити стабільність національної грошової одиниці, стримувати інфляційні процеси в припустимих межах. В Україні це регулювання загалом вдається, хоча в останні роки інфляція регулярно й суттєво перебільшує закладені в бюджет відповідного року показники. Кредитне регулювання відіграє надзвичайно велику роль у зменшенні циклічних коливань та їх негативних соціально-економічних наслідків. Це регулювання має різні форми і здійснюється переважно через центральний банк і комерційні банки. Серед заходів, до яких часто вдаються окремі держави, - зменшення витрат виробника за

залученими кредитами. Таку систему практикує Франція. В Україні зменшення витрат на оплату відсотків за кредитами селянським господарствам здійснюють уже кілька років. У 2008 р., наприклад, на такі цілі уряд спрямував 400 млн грн. Часто держава виступає гарантом за комерційними кредитами, які надають інвестори під той чи інший проект.

Важливим напрямом впливу держави на економіку через банківську систему виступає зміна норми обов'язкових резервів і маніпулювання обліковою ставкою. Якщо центральний банк зменшує норму обов'язкових резервів, то він підвищує можливості комерційних банків з надання кредитів, що стимулює розвиток економіки. Приблизно такий самий ефект від зміни облікової ставки. Якщо центральний банк зменшує облікову ставку за кредитами, які він під цінні папери видає комерційним банкам, то це, у свою чергу, веде до зменшення відсотка по комерційним кредитам і підвищує комерційну й ділову активність господарюючих суб'єктів.

Операції на відкритому ринку полягають у тому, що держава або скуповує цінні папери, або ж продає їх. Оскільки на ринку цінних паперів головними інституціональними інвесторами є банки й небанківські кредитні установи (парабанки), то це (у разі скуповування цінних паперів державою) дає їм додаткові кошти і сприяє посиленню ділової активності, а під час продажу все відбувається навпаки. Проте в Україні через нерозвинутість ринку цінних паперів цей шлях державного регулювання економіки в сучасних умовах не дуже дієвий [37].

Державні замовлення - це та закупівля товарів, яка здійснюється державою. В умовах ринку це надзвичайно важливий важіль регулювання співвідношення попиту і пропозиції, а відтак, й економічного життя загалом. Якщо держава закуповує стратегічні товари в державний резерв та ще за цінами, які вищі від ринкових, - вона, з одного боку, стримує можливе падіння цін на продукцію вітчизняного виробника й зменшує надлишкову спекуляцію. З іншого боку, достатньо великі закупівлі товарів, наприклад, зерна дають можливість державі бути повноправним гравцем на ринку й

стримувати небажане зростання цін на ньому. Окрім цього, держава, закупаючи товари, наприклад, для свого війська, дає можливість вітчизняним виробникам розширити ринок збуту, а масштабність цих закупок і стабільність ціни стають добрим стимулом посилення конкуренції серед можливих постачальників таких товарів. У сукупності методів державного регулювання певне місце посідають і пропагандистські методи. Як висловлювався один з великих революціонерів, ідея стає матеріальною силою, коли вона оволодіває масами. З цим не можна не погодитись. Саме з огляду на це держава інформує своїх громадян і підприємців про найважливіші пріоритети, визначені державою. Усе більшого значення набувають заходи з формування розумних потреб, ощадливого ставлення до ресурсів, навколишнього середовища, національних традицій тощо. У наборі інструментів цього методу такі заходи, як моральні й матеріальні заохочення, підтримка ініціативи громадських і релігійних організацій, спрямовані на посилення духовності нації, моралі, солідарності й небайдужості до своїх співвітчизників [48].

Державне регулювання економіки - складний і неоднозначний процес. Його не можна тлумачити тільки як явище, що постійно посилюється. Так, у більшості розвинених країн у 80-ті рр. ХХ ст. відбувався процес дерегулювання, тобто зменшення втручання держави в економіку. Ще помітніші зміни в цільовому призначенні і конкретних пріоритетах регулювання. Наприклад, в Україні регулювання спрямоване переважно на розвиток економіки й забезпечення економічного зростання. Водночас у Франції пріоритетом є культура, освіта і загалом людський капітал. Але можна зробити висновок, що в сучасних умовах втручання держави в економіку об'єктивно необхідне, а в разі наукового й виваженого способу його застосування дає позитивні наслідки і сприяє економічному зростанню [68].

2.2. Аналіз інфраструктурного забезпечення соціальної політики в Україні

Соціальна політика - це діяльність держави, інших політичних та соціальних інститутів, яка направлена на прогресивний розвиток соціальної сфери суспільства, удосконалення умов, способу та якості життя людей, забезпечення певної частини її життєвих потреб, надання громадянам необхідної соціальної підтримки, допомоги та захисту з використанням для цього наявного фінансового та іншого суспільного потенціалу. Соціальна політика держави - одна з головних складових внутрішньої політики держави, її владних структур і політичних сил, що стоять за ними, напрям політичної діяльності, ціллю якого є вирішення соціальних проблем. В соціальній політиці знаходить практичне втілення функціонування соціальної держави [29].

Соціальну політику розглядають як сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що розробляються та реалізуються державними і недержавними органами, організаціями й установами, спрямовані на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату.

Соціальна політика формується й реалізується в процесі діяльності суб'єкта не тільки в особі державних структур, але й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також виробничих і інших колективів, тобто соціальна держава зацікавлена залучати як суб'єкта соціальної політики всіх зацікавлених структур і осіб. Вона спрямована на досягнення соціальних цілей і результатів, зв'язаних з поліпшенням матеріального і соціального добробуту, підвищення якості життя населення й досягнення суспільно-політичної стабільності, запобігання можливого виникнення вогнищ соціальної напруженості. Соціальна політика реалізується шляхом організації взаємин різних елементів соціальної структури суспільства, що приводить до збереження або зміни соціального

стану населення в цілому або складових його класів, прошарків, спільнот [67].

Розробка та реалізація української моделі соціальної держави є оптимальним варіантом суспільного розвитку країни в сучасних умовах.

Використовуючи досвід щодо створення та існування певних моделей соціальної держави у розвинутих країнах Заходу, вітчизняний досвід, враховуючи історичні традиції й менталітет українського та інших корінних народів, що проживають на території України, а також геополітичне розташування і природно-кліматичні умови нашої країни, побудова української моделі соціальної держави має розглядатися як методологічний, головний та визначальний принцип побудови такої держави, яка забезпечує розвиток людського потенціалу, бере на себе відповідальність за соціальну справедливість, соціальну безпеку, соціальну рівність, добробут громадян та соціальну злагоду в суспільстві. При такому підході поняття "соціальна держава" буде визначати соціальну спрямованість, цілі та завдання в усіх інших сферах суспільного життя, характер відносин зі своїми громадянами[63].

Економічним фундаментом української моделі соціальної держави має бути високо розвинута, соціально орієнтована ринкова економіка, яка б забезпечувала як задоволення матеріальних і духовних потреб населення, так і збереження навколишнього середовища та гармонію природи й суспільства. При цьому стає питання про підвищення ролі та відповідальності держави в економічній сфері, тобто необхідно повернутися до питань щодо колективної форми власності, до максимального збільшення числа приватних власників, оскільки тільки економічна свобода і високий рівень достатку роблять людей дійсно вільними [14].

Соціальна політика в державі стає орієнтиром і стимулом соціального ринкового господарства, оскільки успішно здійснювана економічна політика - головна умова для здійснення соціальної політики; навпаки - успішно реалізована науково обґрунтована соціальна політика включає діючі

соціальні механізми в реалізацію економічної політики. Розвинута система освіти, науки, охорони здоров'я, культури й у цілому соціальної сфери є абсолютною необхідністю для економічного прогресу, тому що це не витратні, а інвестиційно-відтворювані галузі. Успішно може розвиватися тільки соціально орієнтована, регульована державою ринкова економіка, що базується на ідеї задоволення потреб населення, а не на нарощуванні показників виробництва як таких. Робота ринкового механізму, зріст ефективності виробництва сприяє забезпеченню зайнятості, підвищенню життєвого рівня зайнятості населення. Соціальна орієнтація економіки повинна виражатися не тільки в підпорядкуванні виробництва споживачеві, задоволенні соціальних потреб населення, але й у необхідному соціально прийнятному перерозподілі доходів на користь менш забезпечених працівників, акумуляції засобів для надання допомоги малозабезпеченим і найбільш нужденним людям і наданні визначених соціальних гарантій усьому населенню. Якщо перша задача вирішується автоматично, то "соціальна справедливість, соціальний захист забезпечуються за допомогою державного втручання в економіку (перерозподіл створюваних благ, податкова політика, правове забезпечення тощо). Тобто держава своєю волею (насилено), а не сама ринкова економіка, добровільно повертає її до інтересів народу і надає їй статус соціальної ринкової економіки. У цих умовах держава жертвує економічною ефективністю заради соціального захисту населення. У такий спосіб одним із найважливіших критеріїв соціальної ринкової економіки (за інших різних умов) є пріоритет соціального захисту, соціальної справедливості над економічною ефективністю, що надається заради соціального спокою в суспільстві і забезпечується в процесі державного регулювання економікою" [17,32].

Взаємозв'язок соціальної ринкової економіки і соціальної держави в тому, що соціальна держава повинна створювати необхідні умови для забезпечення високої ефективності розвитку соціальної ринкової економіки. У свою чергу, соціальна ринкова економіка може сприяти виконанню

соціальною державою своїх соціальних функцій, їхнє виконання припускає, що соціальна держава займається перерозподілом фінансових ресурсів, одержуваних у соціальній ринковій економіці. У країнах із соціальним ринковим господарством завдання держави полягає в забезпеченні балансу між ринковою ефективністю і соціальною справедливістю. Соціальна держава активно орієнтує ринкову економіку на досягнення соціальних цілей суспільства й держави [36].

Базисним механізмом функціонування соціальної держави є його економічна політика, рівень і стан соціального ринкового господарства, які мають забезпечити реальне виконання соціальних зобов'язань держави перед своїми громадянами. Економічна політика визначається:

- о станом та ефективністю державного й приватного секторів економіки;
- о часткою валового внутрішнього продукту (ВВП), що направляється на розвиток соціальної сфери й задоволення соціальних потреб громадян;
- о рівнем розвитку соціальної інфраструктури і матеріальної бази соціальної сфери;
- о спрямованістю ресурсів місцевих бюджетів на вирішення соціальних проблем [37].

Соціальна ринкова економіка - це економіка, яка висуває на перший план поряд із розвитком ринкового господарства пріоритет соціального захисту та соціальної справедливості над економічною ефективністю, що забезпечується реалізацією та взаємодією сильної соціальної політики, державним регулюванням економіки.

Існують прямі і непрямі методи державного регулювання ринкової економіки, що підрозділяються на адміністративні та економічні. До прямих методів регулювання відносяться:

- 1) прийняття законодавчих актів;
- 2) регулювання державної власності;
- 3) управління підприємствами державної форми власності;
- 4) регулювання державного замовлення;

- 5) інвестиційне регулювання;
- 6) видача кредитів і субсидій;
- 7) проведення ліцензування й квотування;
- 8) проведення заходів щодо охорони навколишнього середовища [36].

Непрямі методи державного регулювання економікою і є власне економічними методами. З одного боку, це система, що включає в себе економічне регулювання за допомогою державного бюджету, податкової системи, тарифно-цінового регулювання, амортизаційної політики, регулювання ставки відсотка і норми банківського резерву. З іншого боку, це опосередковані непрямі форми і методи державного регулювання економікою, а саме: прогнозування та планування, проведення грошової політики й регулювання грошових мас, антиінфляційна й грошова політика.

Окремими блоками непрямого регулювання можна також виділити соціальну складову економічної політики (власне соціальна політика, соціальні програми, забезпечення зайнятості, соціальний захист населення, стимулювання праці, регулювання сфери освіти, охорони здоров'я, культури), політику регулювання доходів (контроль за динамікою цін, заробітної плати; податки, трансферти), зовнішньоекономічну політику (валютна політика, митне регулювання, податки, ліцензії, квоти, залучення іноземного капіталу, створення спільних підприємств [35].

Соціально-економічний розвиток України на сучасному етапі характеризується певною розробкою методологічних підходів до дослідження соціальної інфраструктури. У роботі визначено закономірності та принципи, що лежать в основі розвитку і розміщення соціальної інфраструктури; систематизовано фактори, що визначають формування, використання і розвиток соціальної інфраструктури на державному і регіональному рівнях в умовах ринкових відносин. Розвиток методології дозволяє на підґрунті накопиченого досвіду визначити ряд зв'язків і наслідків, що з них випливають, та попередити деякі негативні процеси. Необхідно зробити акцент на тому, що методологія не дає відповіді на

вирішення конкретних питань, а тільки формує систему понять і уявлень про дійсність. Проведення досліджень, що стосуються питань розвитку соціальної інфраструктури, безперечно, вимагає різноманітних прийомів і методів економічного аналізу [47].

Процес дослідження соціальної інфраструктури умовно можна поділити на чотири етапи.

На першому етапі дослідження потрібно ознайомитися із станом досліджуваної проблеми, визначити об'єкт та предмет дослідження, що пов'язаний в першу чергу з ознайомленням із понятійним апаратом та аналізом методичних підходів. Встановити роль та значення соціальної інфраструктури в період трансформації економіки країни; розглянути основні зв'язки між різними видами інфраструктури (виробничою, ринковою та ін.), що впливають на розвиток та розміщення її основних об'єктів. Сформулювати вимоги сучасного суспільства до рівня розвитку та якості і кількості послуг, що надаються соціальною інфраструктурою країни та певних її регіонів. Наступною складовою цього етапу повинен стати вибір підходів (з якої позиції буде розглядатись об'єкт), напрямів і методів дослідження. Виявлення основних закономірностей розвитку та розміщення соціальної інфраструктури, факторів і принципів, що впливають на її розвиток і розміщення.

Другий етап складається з проведення аналізу рівня розвитку соціальної інфраструктури та дослідження впливу різноманітних чинників на її розвиток та розміщення. Основою другого етапу є аналіз сучасного стану соціальної інфраструктури, визначення основних тенденцій у розвитку ЖКГ, освіти, культури тощо; встановлення спектру проблем, що перешкоджають розвитку соціальної інфраструктури як на державному, так і на регіональних рівнях; характеристика сфер соціальної інфраструктури та розподіл регіонів за рівнями забезпеченості її об'єктами.

Третій етап полягає у виявленні тенденцій розвитку соціальної інфраструктури та напрямів удосконалення її розвитку та розміщення;

аналізу основних засад державного регулювання розвитку та механізму вдосконалення територіальної організації соціальної інфраструктури.

Четвертий етап базується на визначенні перспектив розвитку соціальної інфраструктури та розробці прогнозів, на основі яких розробляються соціально-економічні програми розвитку.

Високорозвинена соціальна інфраструктура є необхідною передумовою, рушійним фактором покращення рівня життя населення, піднесення соціально-економічного розвитку та створення соціально спрямованої економіки [68].

В умовах ринкових перетворень перед наукою та економікою держави стоять задачі пошуку конкретних шляхів і засобів підвищення ефективності суспільного виробництва, розробки варіантів економічного розвитку, що дозволяють з якнайменшими витратами добитися ефективного рішення соціально-економічних задач.

Аналіз питань стану соціальної інфраструктури в Україні показав наявність складних проблем, до числа яких належать істотне відставання розвитку матеріально-технічної бази інфраструктури, непропорційний розвиток окремих галузей інфраструктури, надмірна диференціація рівнів розвитку об'єктів інфраструктури. Незадовільний розвиток соціальної інфраструктури є наслідком як об'єктивної обмеженості ресурсів, що впливають на її розвиток, так і результатом певних прорахунків в управлінні її розвитком. Слід зазначити, що об'єктивні реалії України вимагають серйозних змін в системі існуючих поглядів на соціальну інфраструктуру.

Підвищення ефективності промислового виробництва – не єдина мета розвитку галузей соціальної інфраструктури, при цьому розв'язуються і важливі соціальні задачі. Так, плануючи розвиток соціальної інфраструктури, повинно прагнути оптимального поєднання інтересів виробництва і працівників з погляду забезпечення останніх послугами соціальної інфраструктури [52].

Дія галузей соціальної інфраструктури на ефективність промислового виробництва здійснюється вдосконаленням процесу відтворення трудових ресурсів за такими напрямками, як зниження втрат сукупного робочого часу і підвищення продуктивності праці [2, с.37].

Найважливішою проблемою вивчення впливу галузей соціальної інфраструктури на ефективність вітчизняного виробництва є взаємозв'язок дії цих галузей на підвищення продуктивності праці працівників промислових підприємств.

Подальший розвиток і вдосконалення галузей соціальної інфраструктури є важливішою умовою нарощування економічного і соціального потенціалу суспільства.

До числа найважливіших галузей соціальної інфраструктури відноситься житлово-комунальне господарство, що визначає певною мірою рівень добробуту працівників [48,54].

Важливою сферою соціальної інфраструктури є транспортне обслуговування населення. В даний час розвиток і вдосконалення транспортного обслуговування населення стає найважливішою соціально-економічною проблемою, від рішення якої залежить як рівень життя працівників, так і пов'язана з ним ефективність виробництва і якість роботи.

Разом з розглянутими галузями соціальної інфраструктури, ефективне функціонування яких припускає дію з боку виробництва, існує і ряд інших. Наприклад, важливою складовою частиною соціальної інфраструктури є побутове обслуговування на виробництві.

Чималі резерви підвищення ефективності виробництва містить така галузь як фізична культура і спорт.

Аналіз соціальної інфраструктури показав, що в даний час технології, за допомогою яких можна оцінити поточний стан і виробляти ефективні і результативні стратегії майбутнього розвитку соціальної інфраструктури, зазначають значних змін. У зв'язку з цим різко постає питання про вибір інструментарію оцінки соціальної інфраструктури, який дозволить

оперативно визначити можливості і слабкості, знаходити приховані резерви в цілях підвищення ефективності її функціонування [58,63,75].

Підвищення якості життєдіяльності населення України є нагальною потребою, зумовленою необхідністю консолідації суспільства, об'єднання зусиль усіх його верств для реалізації цілей соціального розвитку з орієнтацією на досягнення високих соціальних стандартів та нормативів. Необхідно критично переосмислити світовий досвід формування нового соціально-економічного простору відповідно до національних потреб і запитів, передбачивши заміну старих способів розв'язання соціальних проблем принципово новими, більш ефективними. Основна ідея національного соціального розвитку повинна полягати у досягненні самодостатнього рівня соціодинаміки в суспільстві, усвідомленні та реалізації того, що повноцінне відтворення людського потенціалу, соціуму загалом є прерогативою не тільки держави і владних структур, але й кожного з громадян України, що здійснюється на основі узгодженості соціально значущих інтересів громадян, суспільних об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування [22].

Досвід розвинених країн світу свідчить, що прогресивні трансформаційні перетворення та активна державна соціальна політика повинні характеризуватися високим рівнем цільової спрямованості, їх принципи й методи - узгоджуватися із загальним курсом реалізації стратегічно важливих економічних реформ. Реальний соціальний успіх досягається лише за умови відповідності поставлених цілей і завдань інтересам і сподіванням широких верств населення, суспільному консенсусу щодо базових засад стратегії розвитку та механізмів її реалізації, досягнутому на основі консолідації всього суспільства. Ці процеси є дієвими каталізаторами соціального розвитку та зміцнення демократичних інститутів, розбудови суспільства й успішної реалізації стратегічних завдань довгострокового соціально-економічного розвитку. В умовах глобалізованої економіки необхідно постійно оновлювати діючі моделі соціальної політики

з урахуванням історичних традицій, соціокультурної ідентифікації населення, а також місця країни у світовому господарстві [28].

Поступальний та динамічний розвиток країни повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності з метою реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудоких відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основної складової - робочої сили. У зв'язку з цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі [39,47].

2.3. Особливості вирішення проблем соціально – економічного розвитку територіальних громад

Розвиток економіки України пов'язаний з вирішенням низки соціально-економічних проблем, переважна частина яких є складними теоретичними та практичними питаннями, які потребують вирішення.

Основні проблеми, що пов'язані з соціально-економічним розвитком регіонів, класифікують за такими ознаками:

- ◆ генезисом, тобто за особливостями виникнення чи зародження;
- ◆ місцем виникнення чи зародження;

- ◆ тривалістю існування до початку пом'якшення чи нейтралізації (короткотривалі, довготривалі);
- ◆ обсягом коштів, які необхідні для їх нейтралізації чи вирішення (малозатратні, крупнозатратні);
- ◆ найважливішими ознаками (суспільно-політичні, соціально-економічні, організаційно-правові, екологічні тощо);
- ◆ диспропорціями, що вони породжують.

Така класифікація є умовною, оскільки сама проблема може розглядатися з різних боків і потрапляти в ті чи інші класи залежно від ознаки характеристики, яка береться до уваги, наприклад диспропорції, про що вже йшла мова, вимагають пом'якшення чи нейтралізації. Вони також можуть бути соціально-політичними, соціально-економічними чи організаційно-правовими. Аналогічним чином можна розглядати й інший генезис. Існування глибоких диспропорцій у соціально-економічному та культурно-духовному розвитку регіонів України ускладнює проведення ефективної політики соціально-економічних перетворень, гальмує формування внутрішнього ринку товарів і послуг, загострює регіональні кризи, підвищує дезінтеграцію національної економіки та диференціацію соціуму [44].

Сьогодні ефективна регіональна політика стимулювання розвитку регіонів неможлива без перерозподілу (прямого чи непрямого) ресурсів і прав між "багатими" і "бідними" регіонами. Такий перерозподіл має відбуватися як централізовано, так і за допомогою спеціально розроблених механізмів у регіонах.

Реалізація основних напрямів проблем соціально-економічного розвитку повинна передбачати такі умови її здійснення: повну прозорість регіонального розрізу державного бюджету, консолідацію усіх соціальних трансфертів і будь-яких позабюджетних коштів, призначених для регіонів; укладення угоди про взаємну відповідальність різних рівнів влади й управління та контроль за "соціальною компонентою" державних

трансфертів; застосування розширеного соціально-економічного підходу що включає "європейський набір" показників прибутків і зайнятості [65].

Серед проблем, які істотно впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, є соціально-політичні, що особливо загострюються в період президентських чи парламентських виборів. Протистояння різних політичних У групувань відволікає велику кількість управлінських кадрів від практичної діяльності з економічного розвитку як країни, так і регіонів.

Враховуючи вище наведене, Україні необхідна регіональна соціально-економічна політика, яка б, стримуючи монополію бізнес-еліти, була здатною вирішувати нагальні питання кожного з регіонів. У процесі реалізації соціально-економічної регіональної політики варто використати й інші позитивні напрацювання, як українські, так і світові. Тут мова йде про кластери, оскільки, крім існуючих будівельного і швейного кластерів та кластеру зеленого туризму, в Україні можуть діяти й інші потужні кластери, як наприклад кластер чорної металургії. Цей кластер практично вже сформований, але офіційно не визнаний. Він охоплює Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку й Луганську обл., оскільки основні потужності металургійних підприємств розташовані біля основних родовищ сировини (залізної руди, коксівного вугілля). Крім металургійних заводів, у цей кластер входять машинобудівні підприємства, які виробляють устаткування для металургійних заводів і шахт, а також транспортна мережа. Окремі вчені стверджують наявність інших кластерів в Україні. Зокрема, В. Марчок доводить, що у західних областях розташовані кластери нафтохімії і лісопромислового комплексу, а в Харкові розташований кластер сільського машинобудування. Крім того, функціонують південні промислові регіони, які сформовані на базі портів і суднобудівних підприємств [12,18].

Поняття "кластер" походить від англ. гроно, букет, блок, пакет або група, скупчення, наприклад людей, предметів. Таким чином, слово "кластер" в українській мові має багато тлумачень, але головною характерною ознакою є об'єднання окремих елементів (складних часток) у

єдине ціле для виконання певної функції або реалізації певної мети. Подібно тому, як у пам'яті комп'ютера інформація складається в блоки, пакети, так і у сфері економіки групи успішно конкуруючих фірм утворюють аналогічні поєднання, забезпечуючи конкурентні позиції на ринках - галузевому, національному, світовому. Дещо схоже значення вкладається і в економічний зміст (визначення поняття) цього слова.

Кластери в економічній літературі визначаються як індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюгом.

Вони являють собою галузево-територіальні добровільні об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання територіальних громад.

Кластери можуть об'єднувати підприємства та установи як окремих регіонів, так і різних країн для підвищення ефективності їх діяльності, зростання продуктивності праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновації, залучення інвестицій, сприяння формуванню нових підприємств, враховуючи їх вигідне географічне розташування. Кластери дозволяють підприємствам гнучкіше реагувати на зміну умов ведення бізнесу.

Характерні риси успішної діяльності кластерів:

- ◆ взаємозв'язки між підприємствами, які роблять учасників сильнішими порівняно з тими підприємствами, що працюють поодиночі;

- ◆ кооперація та співпраця, які є стимулами до пошуку нових, більш досконалих методів роботи, орієнтація на інновації, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій;

- ◆ орієнтація на потреби ринку які є головним фактором визначення загальної стратегії підприємств, та забезпечення відповідності стратегії

кожного окремого виробництва загальній стратегії розвитку територіальних громад [49].

Виникнення й розвиток кластерної моделі підтримки регіонального розвитку окремих галузей промисловості має відповідну історію. Вражаючі приклади перспективності функціонування окремих кластерів свідчать про перспективність використання такої моделі для об'єднання підприємницьких структур у різних галузях і регіонах. Особливо ефективними вони можуть виявитися для вітчизняних підприємств під час виходу України з економічної кризи. Впровадження даної концепції можливе на будь-якій території та в будь-якій галузі промисловості. А досягнення успіху базується на цілому ряді переваг, які отримують підприємства, що об'єднуються у кластер.

До суспільно-політичних проблем належать також і проблеми подальшого вдосконалення законодавчо-нормативного поля, оскільки через нерозроблені механізми узгодження дій на різних рівнях управління існує дисбаланс між розподілом капіталів та підтримкою намагань регіонів вирішувати свої нагальні проблеми. Розроблення і затвердження урядом низки державних середньо- та довгострокових програм соціально-економічного розвитку повинне бути спрямованим, у першу чергу, на вирішення найгостріших проблем регіонів [68].

Питанням вирішення проблем розвитку регіонів присвячена стратегічна програма соціально-економічного розвитку України "шляхом європейської інтеграції", яка розрахована на період до 2015 р. У розділі "Здійснення активної державної регіональної політики" розглянуто питання зміцнення потенціалу розвитку регіонів та їхньої конкурентоспроможності, зокрема: окреслено стратегію подолання соціально-економічних диспропорцій у регіональному розвитку; охарактеризовано стратегію вдосконалення міжбюджетних відносин; обґрунтовано розвиток транскордонного й міжрегіонального економічного співробітництва, відновлення економічної бази таких населених пунктів; розкрито основні засоби адміністративно-територіальної реформи [23].

У стратегії програми зазначається, що державна регіональна політика у 2004-2015 рр. повинна забезпечити формування оптимальної високоефективної структури господарства регіонів, яка б сприяла їхньому комплексному розвитку на основі природно-ресурсного, виробничо-економічного і науково-технічного та людського потенціалів, наявної інфраструктури, історико-культурних надбань і традицій з використанням переваг та можливостей геополітичного становища регіонів.

Отже, активна державна регіональна соціально-економічна політика покликана сприяти мобілізації всіх регіональних ресурсів для забезпечення економічного зростання й поглиблення структури економічних трансформацій у державі, зміцненню демократичних основ розвитку українського суспільства.

За оцінками експертів, в останній період обсяг товарообміну між регіонами значно знизився. Отже, одним із пріоритетних напрямів цілеспрямованої державної регіональної соціально-економічної політики має бути зміцнення єдності економічного простору, розширення та поглиблення міжрегіональних економічних зв'язків, розвиток внутрішніх товарних ринків, що сприятиме зміцненню економічного потенціалу регіонів[59].

Сьогодні до пріоритетних напрямів треба включити:

зміцнення економічної та суспільно-політичної єдності держави;

забезпечення єдиних соціальних стандартів на всій території держави;

призупинення поглиблення міжрегіональних диспропорцій за економічними та соціальними параметрами.

Для реалізації цих пріоритетів у соціально-економічному розвитку регіонів необхідно посилити державне управління регіональним розвитком та забезпечити місцеве самоврядування. Це вимагає зростання децентралізації управління соціальним розвитком і активного переходу до регіонального та місцевого самоврядування. Тут важливим є передача територіальним громадам повноважень, матеріальних та фінансових ресурсів з метою самостійного вирішення соціальних і економічних питань місцевого

самоврядування. Вимагають поглиблення й розширення правові основи самоврядування регіонів, надання їм науково-методичної, організаційної та інформаційної допомоги з питань місцевого самоврядування і регіонального розвитку. Сьогодні актуальним є створення спеціального загальнодержавного органу з питань територіального розвитку (міністерство, комітет), який би займався питаннями регіонального та місцевого соціально-економічного розвитку. Особливо важливими тут є розробка і впровадження соціальних та економічних нормативів з розрахунку на душу населення, диференційованих за різноманітними соціально-економічними критеріями, за регіонами країни [41].

Політика економічного зростання на базі ринкових перетворень має бути пов'язана з регіональною соціальною політикою, які разом утворюватимуть комбіновану модель економічного і соціального розвитку. Нова соціально-економічна політика вимагає активізації реформ у соціальній сфері, в основу яких має бути покладена активна дія соціальних чинників у суспільному відтворювальному процесі як передумова економічного зростання. Соціальна політика для регіональних інституцій усіх рівнів повинна стати пріоритетною [49].

Головними державними механізмами регулювання соціально-економічного розвитку регіонів мають стати:

реалізація програмно-стратегічних документів розвитку регіонів;
удосконалення міжбюджетних відносин з регіонами;
посилення інвестиційної політики і її диференціації між регіонами;
розвиток транскордонного і прикордонного співробітництва тощо.

Послідовна підтримка функціонування цих механізмів дасть змогу зменшити поглиблення соціально-економічних регіональних диспропорцій і поетапно розв'язати складні міжрегіональні соціально-економічні проблеми розвитку суспільства в цілому.

Забезпечення рівних умов функціонування соціально-економічних комплексів регіонів України вимагає цілеспрямованих дій з боку держави

шляхом регулювання розвитку регіонів та сприяння окремим регіонам, використання особливостей їх природного, виробничого і ресурсного потенціалу. Сьогодні в жодному питанні внутрішньої політики немає таких глибоких розбіжностей між суттю проблеми й методами її вирішення, між теорією і практикою, як у питанні формування та реалізації регіональної політики держави. Для вирішення цих проблем виникає необхідність створення умов для оптимальної економічної самостійності регіонів, впровадження організаційних, правових та економічних заходів для забезпечення ефективного державного регулювання процесів регіонального розвитку країни та координації міжрегіональних зв'язків. Державне регулювання регіонального розвитку передбачає організовані системні дії щодо забезпечення сталого і збалансованого функціонування регіональних систем, що мають на меті покращання якості та підвищення рівня життя населення. Державне регулювання регіонального розвитку поширюється на ті сфери діяльності, які віднесено до компетенції державного рівня управління. До них належать: політика природокористування, соціальна політика, цінова та кредитна політика, розробка правових норм розвитку економіки, визначення податкової політики та її диференціація з урахуванням стимулювання процесу становлення ринкових відносин у регіоні, визначення режиму зовнішньоекономічної діяльності територіальних громад тощо.

Метою державного регулювання територіального розвитку має бути стимулювання розвитку територій, нездатних функціонувати в режимі саморозвитку, та підтримка й активізація соціальної мобільності населення окремих регіонів. Регулювання територіального розвитку повинно здійснюватися системою спеціально організованих заходів політичного, правового, соціального, фінансового, економічного характеру, покликаних: • стимулювати розвиток тих територій, які з об'єктивних причин не можуть функціонувати в режимі саморозвитку; • створювати умови для виникнення і функціонування національно значимих потенційних "точок зростання"

(вільних економічних зон, техно- парків тощо); •забезпечувати виконання окремими територіями загальнодержавних функцій (утримання на території об'єктів державного значення) [3].

Ефективним державне регулювання розвитку територій може бути лише за умови виконання його основних принципів, до яких належать: обґрунтоване та ефективне поєднання державного регулювання й ринкового саморегулювання залежно від ступеня адаптації до них регіонів та рівня їх депресивності обґрунтування та реалізація механізмів державного регулювання регіонального розвитку в режимі "особливої відповідальності" [9, с. 251-253]. В Україні, за сучасних умов трансформації суспільства та поступового переходу до ринкових відносин, державне регулювання регіонального розвитку може здійснюватися у формі: трансфертів, спрямованих до місцевих бюджетів з державного бюджету, для вирівнювання фінансового забезпечення територіальних громад; додаткової фінансової підтримки депресивних регіонів; державних цільових програм, спрямованих на вирішення територіальних проблем (досягнення прискореного зростання пріоритетних галузей регіонального господарства, зростання експортного потенціалу територіальних громад); бюджетних інвестицій і конкретних інвестиційних проектів (так званий бюджет розвитку) тощо. Принагідно слід зазначити, що здійснення державного регулювання територіального розвитку в Україні стикається з багатьма труднощами. Перепонами державного регулювання розвитку територій є відсутність єдиної нормативно встановленої процедури "відбору" регіональних проблем для прийняття рішень на державному рівні.

До головних перешкод на шляху забезпечення ефективного державного регулювання регіонального розвитку в Україні можна віднести: відсутність системного підходу до регіональної політики, невизначеність стратегічних перспектив регіонального розвитку; недостатнє використання існуючих інструментів державного регулювання, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів, у тому числі депресивних територій; низьку

інституційну та фінансову спроможність місцевих органів влади щодо вирішення питань місцевого значення; відсутність дієвих та ефективних механізмів формування місцевих бюджетів на основі гарантованих державою соціальних стандартів надання послуг населенню незалежно від місця проживання; незавершеність формування та недосконалість моделі управління на регіональному рівні [4; 6; 7]. Державне регулювання розвитку регіонів, як і будь-яка інша діяльність держави, потребує також належного нормативно-правового забезпечення. Назріла нагальна потреба у прийнятті низки законів та підзаконних актів, які б нормативно закріпили довгострокову концепцію регіонального розвитку, базові засади державного регулювання розвитку регіонів, визначили його предмет, коло суб'єктів, форми і методи такого регулювання. Відсутність системного підходу до реалізації регіональної політики, невизначеність стратегічних перспектив регіонального розвитку, тобто несприйняття протягом тривалого часу органами влади поняття «планування» регіонального розвитку», призвели до неефективного застосування механізмів регулювання регіонального розвитку [1, с. 278-279].

На основі аналізу зазначених та багатьох інших проблем можна запропонувати основні заходи з удосконалення державного регулювання територіального розвитку:

1. Впровадити та постійно застосовувати в управлінській практиці інструменти стратегічного планування розвитку території, яке б сприяло точному визначенню пріоритетів регіонального розвитку.
2. Удосконалити механізми державної підтримки розвитку депресивних регіонів.
3. Розробити систему заходів з розбудови інфраструктури територіальних громад, маючи на меті покращання умов використання інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, розширення залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для регіонального розвитку тощо.
4. Адаптувати національне законодавство з питань регіональної політики до міжнародних норм та

стандартів. 5. Удосконалити систему моніторингу та контролю регіонального розвитку тощо.

Отже, за сучасних умов ринкових перетворень державне регулювання територіальним розвитком стає ключовою ланкою державного управління, що формується під впливом багатьох факторів, певна сукупність яких створює підвалини його теоретичних засад і посилення регіональних і місцевих впливів. Проте існують проблеми регулювання розвитку територіальних громад, зумовлені складним взаємопроникненням природних, просторових, економічних, політичних і соціальних суперечностей, що пов'язано зі значною неоднорідністю територій країни та великою поліструктурністю територіальної організації влади. Реалізація ідеї міцної держави неможлива без зміцнення усіх її складових, у тому числі й регіональних. Державне регулювання територіального розвитку не повинно передбачати створення усередненої картини розвитку регіонів.

Метою політики має стати побудова України як держави взаємодіючих регіонів, що утворюють єдину країну. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З метою підвищення ефективності державного регулювання регіонального розвитку доцільно впроваджувати новітні технології, до яких належить регіональний моніторинг, або моніторинг регіональних ситуацій і регіональних проблем, під яким розуміють спеціально організовану і постійно діючу систему необхідної статистичної звітності, збирання й аналізу статистичної інформації, здійснення додаткових інформаційно-аналітичних обстежень (опитування населення тощо) і діагностики стану, тенденцій розвитку гостроти загально-регіональних ситуацій і регіональних проблем [17,36].

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Усю сукупність методів певним чином класифікують. Найбільш поширені класифікації пов'язані з такими ознаками: за формами впливу і за засобами впливу. За формами впливу виділяють такі методи: методи прямого і непрямого впливу. За способами впливу виділяють правові, адміністративні, економічні й пропагандистські методи. Розглянемо їх більш детально.

Прямі методи державного регулювання - це ті методи, які безпосередньо спрямовані на суб'єктів ринку. Вони застосовуються з метою зміни обсягів виробництва, обсягів експортно-імпортних операцій, зміни структури споживання тощо. Головним інструментарієм такого впливу є ліцензії, квоти, державні закупівлі, установлені державою ціни, нормативи, комплексні програми тощо.

Непрямі методи - це такі методи, які спрямовують дії суб'єкта ринку в необхідне русло не безпосередньо, а опосередковано, через створення певних економічних умов. Тут головним є економічний інтерес суб'єкта ринку, вплив на який і сприяє досягненню тієї мети, яку ставить держава. Тут інструментарієм є заходи, які вживає держава в процесі реалізації своєї фінансової, грошово-кредитної, амортизаційної, бюджетної й іншої політики. Ефективність непрямих методів не така висока, як прямих, але вони більш адекватні ринку, а тому більш пристосовані до дії ринкового економічного механізму.

Серед методів державного регулювання, виокремлених на основі такої ознаки, як засіб впливу, необхідно передусім виділити правове регулювання

економіки. Це встановлення державою юридичних норм поведінки громадян і всіх суб'єктів ринку. Правовому регулюванню підлягають усі відносини, які складаються в суспільстві. Це відносини між державою і громадянами, між державою і суб'єктами господарювання, відносини між громадянами тощо.

Соціальна політика - це діяльність держави, інших політичних та соціальних інститутів, яка направлена на прогресивний розвиток соціальної сфери суспільства, удосконалення умов, способу та якості життя людей, забезпечення певної частини її життєвих потреб, надання громадянам необхідної соціальної підтримки, допомоги та захисту з використанням для цього наявного фінансового та іншого суспільного потенціалу. Соціальна політика держави - одна з головних складових внутрішньої політики держави, її владних структур і політичних сил, що стоять за ними, напрям політичної діяльності, ціллю якого є вирішення соціальних проблем. В соціальній політиці знаходить практичне втілення функціонування соціальної держави.

Отже, за сучасних умов ринкових перетворень державне регулювання територіальним розвитком стає ключовою ланкою державного управління, що формується під впливом багатьох факторів, певна сукупність яких створює підвалини його теоретичних засад і посилення регіональних і місцевих впливів. Проте існують проблеми регулювання розвитку територіальних громад, зумовлені складним взаємопроникненням природних, просторових, економічних, політичних і соціальних суперечностей, що пов'язано зі значною неоднорідністю територій країни та великою поліструктурністю територіальної організації влади. Реалізація ідеї міцної держави неможлива без зміцнення усіх її складових, у тому числі й регіональних. Державне регулювання територіального розвитку не повинно передбачати створення усередненої картини розвитку регіонів.

Метою політики має стати побудова України як держави взаємодіючих регіонів, що утворюють єдину країну. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З метою підвищення ефективності державного регулювання

регіонального розвитку доцільно впроваджувати новітні технології, до яких належить регіональний моніторинг, або моніторинг регіональних ситуацій і регіональних проблем, під яким розуміють спеціально організовану і постійно діючу систему необхідної статистичної звітності, збирання й аналізу статистичної інформації, здійснення додаткових інформаційно-аналітичних обстежень (опитування населення тощо) і діагностики стану, тенденцій розвитку гостроти загально-регіональних ситуацій і регіональних проблем.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Напрями формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним потенціалом сталого розвитку

Визначення змісту потенціалу сталого розвитку як поєднання у певній сукупності пріоритетних на певному історичному етапі розвитку держави елементарних потенціалів зі складу чотирьох груп стратегічного потенціалу України, залучення, використання та нарощення яких до процесів регенерації промислового виробництва, забезпечення надійності функціонування й екологічності національної економічної системи, загальноекономічного прискорення дозволяє інкорпорувати різні за природою ресурси, резерви і можливості до виробничо-господарської, соціально-економічної, еколого-економічної, техніко-технологічної, інноваційно-інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності шляхом раціоналізації й алокаційного поділу за пріоритетними об'єктами локалізації зусиль, що генеруватимуть в економічну систему визначальні ознаки до її сталого розвитку, дало змогу виділити сім конститутивно-ключових функцій управління потенціалом сталого розвитку, котрі формують об'єктивний простір реалізації цільових функціоналів сталого розвитку в контексті реалізації інтеграційного вибору держави. Зазначене стосується реалізації наступних дій: планування і прогнозування; контролювання; організування; коригування і регулювання; діагностики й аналізу; структурної оптимізації; ресурсно-функціонального та інформаційно-методичного забезпечення. Відповідно до

вищенаведеного розроблено специфічний комплекс засобів та інструментарію, спрямованого на: об'єктивізацію кількісно-якісних змін за енергоекономічними показниками; виділення і залучення найвагоміших регресорів впливу на темпи формування потенціалу сталого розвитку; 478 підвищення рівня економічної безпеки. Перераховані засоби обумовлять суттєве нарощення пріоритетних на сучасному історичному етапі розвитку національного господарства семи елементарних потенціалів, виокремлених зі складу стратегічного потенціалу держави на сучасному етапі її розвитку [13, 14, 15], а саме промислового, природо-ресурсного, інноваційного, інформаційного, структурних змін, економічної безпеки, енергоефективності функціонування. Таким чином, за допомогою теоретико-методологічних засад оцінювання, а також враховуючи домінанти відповідного типу Концепції процесно- замкненого типу, формалізовано алгоритм побудови та реалізації оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку, дотримання положень якої дозволить узгодити цілі за трьома рівнями управління в контексті забезпечення сталого розвитку держави та підготувати відповідно до них інші цільові програми розвитку окремих (пріоритетних) видів економічної діяльності у взаємозв'язку з національними економічними інтересами. Зазначимо, що завдання формалізованого п'ятнадцятиетапного алгоритму полягає в розробці й досягненні довгострокових цілей кожною з функціональних компонент Стратегії сталого розвитку України із домінантами Енергетичної стратегії та Стратегії соціально-економічного розвитку держави в напрямі інкорпорації до їхніх механізмів корпоративної і конкурентної стратегій цілеорієнтованого розвитку. При цьому сформований у межах даного алгоритму організаційно-економічний механізм розв'язання проблем управління потенціалом сталого розвитку, будучи одним із ключових елементів системи управління та системоутворюючим засобом реалізації цільових функціоналів, сприятиме практичному впровадженню оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого

розвитку. Враховуючи результати теоретико-концептуального обґрунтування доцільного для використання переліку організаційно-економічних та кваліметричних процедур задля формування й інтерпретації оптимізаційного складу засобів побудови оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку при визначені напрямку інтеграції держави, відзначимо наступне: на сучасному історичному етапі розвитку національного господарства, коли поступово зростають загрози збалансованості його функціонування і масштаби відриву технологічної підготовки вітчизняної економіки за рівнями технологічної здатності та інноваційної конкурентоспроможності виробничо-економічних систем від провідних країн світу, виникає нагальна потреба у постійному корегуванні складу запроваджуваних у межах національної економічної системи засобів реалізації формування, нарощення та раціоналізації використання потенціалу сталого розвитку. Подібне трактування оригінального підходу до сутності і змісту системоутворюючого регулятора є основою формування теоретико-концептуальної моделі аналізу результативності організаційно-економічного механізму розв'язання проблем управління потенціалом сталого розвитку в контексті реалізації інтеграційного вибору держави [22,43].

Проте її формалізація здійснена не в межах традиційної суб'єкт-об'єктної, а суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Особливості суб'єкт-суб'єктної взаємозалежності створюють умови для формування концептуального контексту реалізації простору цільових функціоналів сталого розвитку, в якому об'єднані основні підсистеми суспільства і національної економічної системи (саме це обумовлює доцільність і необхідність поєднання економічної, технологічної, інформаційної та соціальної підсистеми в єдиний соціально-економічний комплекс – потенціал сталого розвитку у складі з семи елементарних потенціалів, піддаючи їх аналізу в межах синергетичної парадигми). З огляду на зазначене, виникла потреба у розбудові загальної системи управління потенціалом сталого розвитку, що передбачає забезпечення умов щодо її

перманентного вдосконалення за рахунок подальшої розробки організаційно-економічного механізму розв'язання проблем управління потенціалом сталого розвитку. Щільний зв'язок між конститутивно-ключовими компонентами дозволяє ідентифікувати змістовність специфічних функцій та взаємозв'язків між ізольованими елементами (підсистемами) механізму в контексті реалізації інтеграційного вибору держави, де, СУРСРЕ – система управління розвитком потенціалу сталого розвитку, репрезентована у складі семи конститутивно-ключових його компонент, тобто найбільш пріоритетних на сучасному історичному етапі розвитку національного господарства елементарних потенціалів (зі складу стратегічного потенціалу держави) на структурно-динамічні виміри функціонування національної економічної системи. При цьому елементи організаційно-економічного механізму розглядаються як системо- й структуроутворюючі регулятори, котрі доцільно використовувати корелянтам лише у певній (раціональній) сукупності на кожному з трьох рівнів управління, і, відповідно, розмежовано за сімома цільовими функціоналами: ущільнення виробничо-господарських, суспільних, еколого-економічних зв'язків (а); раціоналізація освоєння природно-ресурсного потенціалу (в); нарощення інноваційної здатності національної економічної системи (с); удосконалення системи координації та взаємодії (міжгалузевої та міжрегіональної) (d); оптимізація системи контролювання і коригування (l); забезпечення об'єктивності інформаційно-методичної бази (m); регенерації реального сектору економіки України (n). I) RR НГ 3} 36 \wedge { YN7 } a, в, с, n m, l, k, d, {(= \exists ОЕМ РПУПСР СУ ПСР)}) ({ } { (MEM Ф |) (3 P | } { ПЕ CI dQ/df)) (СДЗ D:R U ,В ,I ПСР ПСР 2 2 7 61 1/1512117 13 ПСР Y II \subset Y — — \rightarrow Y I ОЕМ ФССРД] R MS (7.5) \Leftrightarrow \in \leftrightarrow ПП МА Y МП \rightarrow Порядок із зазначеним, оптимізаційний комплекс системоутворюючих регуляторів та важелів впливу, інкорпорованих до побудованого організаційно- 481 економічного механізму, передбачає мультиплікативний ефект (R), що обумовлює трансформацію і зміну функцій

кожної його компоненти, що відбувається за наслідками, і, відповідно, при врахуванні трансформаційних змін як зовнішніх (R3), так і внутрішніх (RB) умов функціонування кожного з трьох рівнів управління розвитком елементарних потенціалів, які $\{ \}$ {репрезентують цілеорієнтоване зростання $\} \{ \}$ RR 36 НГ . Так, зокрема, це I 3 (такі рівні: I – управління потенціалом сталого розвитку – на рівні національного господарства загалом; II – формування переважно зосереджене на розбудові й використанні промислового потенціалу у сукупності з похідними ресурсами, можливостями і резервами промисловості (енергоефективності; економічної безпеки); III – формування семи елементарних потенціалів, що репрезентують потенціал сталого розвитку загалом для окремого виду економічної діяльності (і, відповідно, суміжних із нею галузей та виробництв). При цьому дія організаційно-економічного механізму спрямована на раціоналізацію структурно-динамічних зрушень за тринадцятьма параметрами СД313 в межах наступних структур управління процесами формування) (потенціалу сталого розвитку, а саме технологічної, функціональної, територіальної, галузевої, інноваційної, відтворювальної, інституційної, зовнішньоекономічної, організаційної, каскадної, комунікаційної, корпоративної, соціальної. РПСР – замкнений зворотній зв'язок, що виникає при виконанні} { управлінських рішень у контексті розв'язання специфічних завдань щодо формування потенціалу сталого розвитку. Однак сфера їхнього розв'язання стосується алокаційної природи, відповідно до чого під впливом корегуючих силових рішень суб'єктів управління відбувається раціоналізація поділу/перерозподілу сукупних резервів, ресурсів та можливостей національного господарства між визнаними пріоритетними об'єктами докладання зусиль. Зазначене здійснюється за трьома фазами алгоритмічної реалізації п'ятнадцяти етапів побудови оптимальної для України макроекономічної моделі: 61);– системо-й структуроутворюючою тобто етапи I–VI (U • 117);– змістовною – етапи

VII–XI (В • 1/1512).– динамічною – етапи XII–XV/I (I • СІ 3 ФМ 26 – стратегічний інструментарій реалізації оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку за 2 2 ПЕ СІ – структура, що можлива лише у разі) (моделлю структурного типу формування тріади стратегічного набору із певного переліку політик різної природи, які розмежовано дослідниками на матеріально-факторну групу (дев'ять політик); комунітарну групу (шість); когнітивно-інформаційну (десять). $482 \text{ df} / \text{dQ}$ – похідна компонента від трьох семи функціоналів, економічним паритетом якої є реалізація оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку за трьома етапами. МЕМФПСР | – множина, яка чітко розподіляється за трьома) (З Р | } { етапами відповідно до особливостей функціонування національного господарства, що й забезпечить реалізацію розробленого макроекономічного модельного рішення щодо формування (МЕМ) достатнього масштабу потенціалу сталого розвитку лише у разі розмежування організаційно-економічного механізму розв'язання проблем управління на дві ключові компоненти: підмеханізм – процес (ПМП); підмеханізм – апарат (ПМА). При цьому вихідним положенням, що сформоване за результатами теоретико-концептуальної інтерпретації функціоналів та представлене в концептуально-аналітичній моделі організаційно-економічного механізму, є таке: репрезентовану в якості замкненої дію формалізованого системо-структуроутворюючого важеля, тобто, $OEM \ R \ S$ – дієвість та органічність $\Leftrightarrow \in$ функціонування організаційно-економічного механізму, можна забезпечити лише тоді, коли власне ОЕМРПУПСР стає повною мірою природною складовою, а саме інкорпорованим елементом до множини регуляторів, що складають загальний механізм формування Стратегії сталого розвитку держави (МФССРД). Відповідно до зазначеного, розроблено структуру організаційно- економічного механізму розв'язання проблем цілеорієнтованого управління потенціалом сталого розвитку України у складі

з семи підмеханізмів, яка уможлиблює формалізацію структурно-логічної схеми ідентифікації взаємозв'язків і взаємозалежностей між базовими елементами системи державного регулювання економіки при терміновому запровадженні у практику вихідних положень Концепції формування системи оцінювання потенціалу сталого розвитку процесно-замкненого типу [75].

Оскільки розробка алгоритму побудови і реалізації оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку є замкненою системою виконання організаційно-економічних і кваліметричних завдань, а організаційно-економічний механізм розв'язання проблем цілеорієнтованого управління – це замкнена система реалізації дії специфічного складу регуляторів і важелів впливу на формування, нарощення й раціоналізацію використання відповідних потенціалів (промислового, природо-ресурсного, інноваційного, інформаційного, енергоефективності, економічної безпеки і структурних змін), то усі методи, засоби і способи повинні бути чітко розмежованими за етапами розбудови макроекономічної моделі та логістично- й когнітивно-інформаційно спрямованими з метою забезпечення щільності взаємодії між собою та досягнення об'єктивності розрахунків. З огляду на це у табличному вигляді систематизовано сукупність методичних підходів, якими слід користуватися на кожному з п'ятнадцяти етапів розв'язання науково-прикладного завдання. Визначення специфічного переліку методів, за якими можна ідентифікувати стратегічний інструментарій розбудови оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку, дало змогу запропонувати певний склад управлінських і організаційно-економічних процедур, за якими побудовано методологічну схему реалізації дії організаційно-економічного механізму, що є об'єктивним лише за результатами уточнення змісту кожного з п'ятнадцяти етапів формалізації домінант при ідентифікації доктринальних основ формування системо- й структуро- утворюючого важеля. При цьому в межах розроблених

методологічних засад формування системи оцінювання потенціалу сталого розвитку стратегії відповідно до набутих національною економічною системою системоутворюючих ознак до сталого розвитку можна формалізувати для кожного з трьох етапів побудови і реалізації оптимальної для України макроекономічної моделі (I – системо- й структуроутворюючий; II – змістовний; III – динамічний) сукупність політик різної природи, тобто три стратегічних набори, котрі розроблено за допомогою методу побудови морфологічної матриці «умови – обмеження». Таким чином, за результатами виконання науково-прикладного завдання щодо формування системи оцінювання масштабів потенціалу сталого розвитку розроблено структуру організаційно-економічного механізму розв'язання проблем цілеорієнтованого управління потенціалом сталого розвитку, репрезентацію дії якого відтворено за оригінальною концептуально-аналітичною моделлю при розмежуванні його архітектури на два ключових елементи [18]: до процесної його складової залучено похідну компоненту, що забезпечує реалізацію за трьома фазами (системо-структуроутворююча, змістовна, динамічна) п'ятнадцяти етапів оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку, ідентифікованих за положеннями процесно-замкненої концепції його системно-комплексного оцінювання. Методи й інструментарій розбудови оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку

Етап побудови моделі Сукупність методів і способів розв'язання науково-прикладного завдання щодо побудови оптимальної для України макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку

- 1 Методи синтезу, наукової абстракції, визначення причинно-наслідкових зв'язків та їхньої щільності
- 2 Методи концептуально-аналітичного аналізу: системного аналізу, регресійного та факторного аналізу, контент-аналіз
- 3 Методи аналізу груп; порівняння; кількісної оцінки; кореляційного аналізу. Метод логічного проектування – для визначення найвагоміших регресорів і вагомості їхнього впливу на рівень конститутивно-ключових на певному етапі розвитку

національного господарства потенційно-факторних детермінант, зокрема енергоефективності економічної безпеки, складових промислового та природно-ресурсного потенціалів, потенціалів інноваційного, інформаційного та структурних змін тощо 4 Методи параметричної оптимізації: багатокритеріальної векторної та однокритеріальної; однопараметричної та багатопараметричної – задля розробки і формалізації критеріального простору цільових функціоналів пріоритетних складових потенціалу сталого розвитку 5 Методи функціонального, морфологічного, інформаційного й економетричного аналізу для визначення єдиного критерію оцінювання вимірів із побудовою адекватної системи порівняльних показників (абсолютних, інтегральних, узагальнених інтегральних, агрегованого інтегрального показника потенціалу сталого розвитку) 6 Метод структурних матриць, наочного відтворення та графічний метод 7 Методи математичної статистики та рейтинговий метод, згрупування, порівняння й узагальнення економічних показників та їхніх відносних значень 8 Метод елімінування, кореляційний, функціональний та регресійний аналіз, математичного програмування, експертний метод; метод вагових коефіцієнтів задля об'єктивізації порогових меж узагальнених й агрегованого показників потенціалу сталого розвитку – задля оформлення стандартизованих форм паспорту національної економічної системи за потенційно-факторною детермінантою масштаб потенціалу сталого розвитку 9 Методи: узагальнення; попереднього, поточного і заключного контролю; інтерв'ю та експертного аналізу; факторного аналізу; фрактальних графів; побудови кореляційних матриць; табличне, графічне та аналітичне моделювання – задля ідентифікації ключових перешкод 10 Прогностичний метод, а також методи аналізу систем та побудови поліноміальних модельних рішень, графічний 11 Методи: побудови архітектури цільового програмного забезпечення для ідентифікації параметрів потенціалу сталого розвитку; динамічного та нелінійного програмування 12 Метод логічного моделювання й проектування; методи прогнозування та лінійного і дискретного

моделювання; методи ідентифікації параметрів регламентуючої, мобілізуючої, організаційної та прогностичної функції 13 Методи альтернативного та граничного аналізу, абсолютних і порівняльних переваг, аналіз еластичності, табличне, графічне, аналітичне моделювання, структурної оптимізації та визначення рівноваги задля уточнення допустимих порогових змін агрегованого інтегрального та узагальнених інтегральних показників 14 Методи управління за відхиленнями та об'єктно-цільового аналізу, структурно-інформаційного аналізу та аналізу систем, методи безумовної оптимізації та оптимізації з умовами математичного програмування 15/1 Методи позитивного й нормативного аналізу, а також синергетичного підходу щодо раціоналізації поділу/перерозподілу резервів, ресурсів і можливостей національної економічної системи. Методи побудови морфологічних матриць «умови – обмеження» для формування трьох типів стратегічного набору зі складу з двадцяти шести різних за природою політик у контексті формування, нарощення та раціоналізації використання ПСР України. [16; 17].

Відтак, підсумуємо, що за призначенням дія організаційно-економічного механізму розмежовуватиме наявні ресурси за визначальними об'єктами локалізації зусиль (фактично, з урахуванням специфічності функціонування національного господарства у разі реалізації інтеграційного вибору держави), що, імовірно, суттєво ускладнюватиме побудову морфологічної матриці задля добору стратегічного інструментарію запровадження у практику макроекономічної моделі формування потенціалу сталого розвитку за рахунок трирівневої структуризації координатної схеми «умов – обмежень». Тоді кожна з детермінант організаційно-економічного механізму вже не вважатиметься представником окремого класу однотипних регуляторів, а набуватиме інших властивостей, що, відповідно, потребуватиме застосування нового комплексу важелів впливу, дієвість і масштаби яких визначатимуться вже результативністю взаємодії як із зовнішнім, так і внутрішнім середовищем функціонування національної

економічної системи. виходячи з розрахунків і прогнозів (щодо ідентифікації вагомості впливу політик різного виду на масштаби розвиненості промислового, природно-ресурсного, інноваційного, інформаційного потенціалів та потенціалів структурних змін, енергоефективності й економічної безпеки), пропонуємо відповідний інструментарій процесного типу, залучення якого до механізму Стратегії сталого розвитку держави у разі інваріантності розвитку подій при реалізації інтеграційного вибору дозволить досягти достатнього рівня результативності управління потенціалом сталого розвитку України [13]. Поряд із зазначеним, доцільним є найбільш оптимальний вибір технології (процесного управління) потенціалу сталого розвитку, яка перш за все повинна базуватися на: аналізі й репрезентації реального стану національного господарства; пошуку найбільш ефективних варіантів забезпечення конкурентоспроможності продукції та української економіки у цілому; оцінці ємності ринків збуту для вітчизняної продукції та послуг у країні і за її межами; обґрунтуванні національних економічних інтересів в контексті реалізації інтеграційного вибору держави та при розробці протекціоністських заходів для регенерації промислового виробництва; визначенні допустимих порогових меж відхилень агрегованого інтегрального показника (і, відповідно, кожного з узагальнених інтегральних показників, які характеризують масштаби розвиненості семи елементарних потенціалів) задля ідентифікації параметрів результативності управління потенціалом сталого розвитку й обчислення можливих економічних наслідків реалізації того чи іншого варіанта макроекономічної моделі формування, нарощення та його використання в умовах ресурсних обмежень в державі загалом та кожного територіальних громад і зокрема. Визнаємо, що метою створення й запровадження у практику господарювання функціонування відповідного типу системи управління потенціалом сталого розвитку є: забезпечення достатніх умов, залучення наявних резервів; пошук і повне освоєння потенційно-факторних

можливостей кожного територіальних громад (природно-ресурсних, промислових, інноваційних, інформаційних, енергоефективності, економічної безпеки та структурних змін); побудова та реалізація дії цільових функціоналів щодо формування адекватного організаційно-економічного підмеханізму як головного фактора нарощення конкурентоспроможності національної економічної системи.

3.2. Перспективні напрями механізмів державного регулювання

У сучасній науковій літературі криза переважно розуміється як максимальне загострення протиріч у соціально-економічному житті суспільства й держави, що загрожує їх життєздатності з урахуванням викликів зовнішнього та внутрішнього середовища. Будь-яка криза тієї або іншої сфери суспільного життя не є відокремленою і носить системний характер, що свідчить про її детермінованість іншими сферами суспільного життя, а також про безпосередній вплив кризи, що розвинулася в одній системі, на інші [1; 2; 7; 8; 12].

Враховуючи це, загальні причини виникнення соціально-економічних криз прийнято поділяти на об'єктивні, які пов'язані з циклічним характером економічного розвитку та вимогами з боку модернізації і реструктуризації соціально-економічного життя, та суб'єктивні, які мають безпосередній зв'язок з відсутністю ефективного управління, невірними та помилковими управлінськими рішеннями, що не враховують об'єктивні умови соціально-економічного розвитку країни. Можна також окремо виділити природничі кризи, які, маючи об'єктивний характер, виникають та розвиваються внаслідок природних катаклізмів, а останнім часом – і техногенних катастроф [7; 8; 12].

Важливість державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах криз привертає увагу до класифікації останніх на внутрішні та зовнішні [14-16]. З точки зору можливості ефективного державного

управління в умовах криз, а також запобіганню їх виникнення головні пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики держави повинні враховувати те, що зовнішні кризи в соціально-економічній сфері пов'язані з тенденціями та стратегічними напрямками макроекономічного розвитку. Відтак, головні пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики держави мають ґрунтуватися на аналізі тенденцій розвитку світової економіки, ситуації щодо конкуренції на світовому ринку, а також стану політичної ситуації в самій країні. В останньому випадку відсутність політичної стабільності формує сприятливі умови для загострення соціально-економічної кризи в державі, утворюючи поле некерованості та нерегульованості процесів економічної експансії з боку інших країн.

В цьому контексті доцільно звернути увагу на те, що зовнішні кризи, або кризи, викликані зовнішніми впливами, підсилюються наявними умовами для розвитку внутрішніх криз, або наявними кризами в самій державі та суспільстві. В останньому випадку йдеться переважно про кризи в сфері соціально-економічній, соціокультурній тощо, які безпосередньо знаходяться в сфері впливу державного управління, спрямованого на забезпечення їх стабільного розвитку.

Так, соціально-економічний розвиток, що безпосередньо залежить від відповідної інфраструктури, в сучасних умовах підпадає значному впливу неефективної господарчої діяльності, суб'єкти якої покладаються на стратегії, пов'язані з високими комерційними ризиками як наслідком орієнтації на ризиковані стратегії маркетингу, що досить часто нехтують об'єктивними тенденціями та станом конкурентної боротьби на внутрішніх та зовнішніх ринках. Наявність внутрішніх конфліктів, проблеми у сфері розміщення продуктивних сил та організації виробництва, недосконалість державного регулювання цієї сфери, невиваженість або відсутність політики у сфері інноваційної та інвестиційної діяльності, недосконалість механізмів державного регулювання цих сфер є суттєвими причинами виникнення та розвитку внутрішніх соціально-економічних криз.

Фактично, відповідно до структури відносин у соціально-економічній системі можна виділити певні групи економічних, соціальних, організаційних та технологічних криз [7]. Важливим з точки зору вироблення стратегії державного управління в умовах соціально-економічних криз виявляється розуміння того, що економічні кризи відображають наявні гострі протиріччя в економіці країни або економічного стану окремого суб'єкта господарчої діяльності, а соціальні кризи в даному контексті розкриваються у зіткненні інтересів різних соціальних груп, що, як правило, належать до протилежних сторін (робітники та працедавці тощо). При цьому організаційні кризи варто розуміти як виявлення криз розділення або навпаки – інтеграції діяльності окремих структурних одиниць соціальної або економічної інфраструктури (адміністративні одиниці, регіони тощо). Загальний соціальний зміст виявляють і технологічні кризи, що виникають і розвиваються як кризи нових технологій, інноваційних ідей за умов гострої необхідності в них, але на фоні неприйняття або опору можливим змінам з боку соціального середовища.

Наслідками кризи в соціально-економічній сфері виявляються зниження всіх показників економічної ефективності, зростання витрат на виробництво та реалізацію продукції та послуг, зростання цін, що обумовлює необхідність корегування та регулювання монетарної політики держави з урахуванням інфляційних очікувань та безпосередньо зростання інфляції. До цього слід додати розвиток протиріч між інтересами та ступенем їх задоволення на рівні соціальних груп та окремих особистостей, що є одним з важливих чинників розвитку соціальних конфліктів у суспільстві, особливо в умовах значної поляризації та розшарування суспільства.

Такий стан справ обумовлює те, що система державного управління повинна орієнтуватися не стільки на подолання криз, впровадження механізмів антикризового управління соціально-економічним розвитком, скільки на попередження криз на основі реалізації прогностичної функції, що дозволяє своєчасно визначити шляхи вирішення кризових ситуацій, якщо

уникнути їх неможливо. Це висуває певні вимоги до процесу прийняття та реалізації державно-управлінських рішень, методології їх вироблення, спрямованої на розроблення системи антикризового розвитку, що передбачає не уникнення кризи (або повної її відсутності), а наявності контрольованих криз як основи для ефективного функціонування механізмів самоорганізації, спрямованих на забезпечення реалізації інтересів, пріоритетів та очікувань особистості, держави і суспільства в аспекті їх успішного розвитку.

Варто підкреслити, що з точки зору державного управління ідея про те, що цілі та інтереси може мати тільки людина і саме ці цілі та інтереси є основою розпізнавання криз та управління їх подоланням [1; 8], не є повною мірою вірною, оскільки піддає редукції сукупність соціально-економічних зв'язків та відносин, наявних у суспільстві. Дійсно, в основі державних стратегічних пріоритетів та стратегії розвитку суспільства мають міститися цілі та інтереси людей, але, враховуючи типологічні ознаки кризи, антикризове управління в соціально-економічній сфері спрямоване на великі масштаби, широке проблемне поле, найвищу гостроту, значну сферу розвитку тощо. І якщо державна політика щодо подолання кризової ситуації в управлінні пов'язується з соціокультурним типом основної частки населення, уявлення про що формується в межах розуміння соціокультурних трансформацій як головного фактору впливу на спрямованість реформ державного управління, визначення механізмів та результатів таких реформ [17], то враховуючи системний характер соціально-економічної кризи першочерговим з точки зору державного управління виявляється здатність до регулювання системи національної економіки, що й повинно відобразитися в державній політиці подолання кризових ситуацій, у тому числі й безпосередньо в управлінні. Адже йдеться, перш за все, про ресурсний потенціал, яким забезпечує суспільство та держава економіка, залишаючись основою і соціокультурних трансформацій.

З іншого боку, криза за своєю сутністю та природою має не тільки негативний, але й позитивний потенціал, що розкривається в можливості

оновлення та санації економічної інфраструктури з метою запобігання можливості виникнення нових криз, а також оптимізації національної економіки до зовнішніх та внутрішніх викликів, забезпечення її адекватності тенденціям розвитку світової економіки та гнучкості у реагуванні на зміни, що в ній виникають [6; 12; 15]. У цьому аспекті набувають особливої важливості механізми антикризового управління держави, на основі застосування яких створюється можливість для отримання необхідного ступеня керованості кризами та їх наслідками щодо вибору шляхів виходу з самих криз, пом'якшення криз та вироблення конкретної послідовності дій, що реалізується в державно-управлінських рішеннях, й пов'язана з основними стратегічними орієнтирами та напрямками розвитку держави і суспільства.

До основних механізмів державного регулювання кризових ситуацій в соціально-економічній сфері належать державне регулювання процесів санації економіки, коли держава встановлює певні норми (норми санації) до якості суб'єктів господарчої діяльності, що є критеріями банкрутства та впливають на управління у сфері економіки. Поряд з нормою санації цей механізм також передбачає контроль з боку держави за фінансовими потоками та впорядкованість конкурентного сектору економіки. В сукупності ці елементи встановлюються для всієї системи національної економіки. Враховуючи системний характер соціально-економічної кризи вплив держави повинен відбуватися не на один з факторів, а на всю їх сукупність, що забезпечує підвищення ефективності як окремого сектору економіки, так і економічної системи в цілому.

Важливо в даному випадку здійснювати розподіл нормативної бази санації на норми, що розповсюджуються на суб'єктів господарчої діяльності загальноринкової орієнтації, та спеціальні норми, які регулюють економічну ефективність в цільових сферах державного управління економікою, до яких належать і соціальна сфера, і структурна реорганізація, і формування міжрегіональних відносин [6; 7; 16].

В цьому аспекті доцільно звернути увагу на можливість побудови моделі державного управління процесом санації транзитивної економіки, спрямованого на мінімізацію наслідків імовірних криз. Така модель має включати механізми запобігання проявам циклічності економічного розвитку, механізми забезпечення економічного зростання та структурної реорганізації, механізми забезпечення соціального розвитку та механізми формування міжрегіональних відносин, які розвиваються на основі загальних та спеціальних норм санації.

Санація економіки в умовах кризи передбачає визначення комплексу проблем державного управління та загальних проблем, на вирішення яких воно спрямоване, пов'язаних, перш за все, з соціальними умовами та соціальною ситуацією в країні, регулювання якої потребує значних фінансових витрат, що підкреслює необхідність створення спеціального органу з регулювання сфери фінансової санації суб'єктів господарчої діяльності, а також визначення та закріплення за цим органом конкретних функцій, спрямованих на реалізацію ефективного державного управління фінансовою санацією. Це підкреслює необхідність застосування елементів антикризового управління у процесі виробленні стратегії державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах кризових ситуацій.

Фактично йдеться про стратегічне антикризове управління, що дозволяє мобілізувати ресурсний потенціал, задовольнити дійсні та потенційні потреби споживачів, підвищити конкурентоспроможність національної економіки та уникнути кризових ситуацій [1; 7; 8]. При цьому головним завданням стратегічного антикризового управління є, поряд з виробленням ефективних з точки зору можливого ризику у наслідках державно-управлінських рішень, розробка антикризових стратегій з подальшим перетворенням їх на стратегічні фактори стабільного розвитку всіх сфер суспільного життя. Тобто, результатом антикризового управління у сфері державного регулювання соціально-економічного розвитку має бути зниження негативних наслідків кризи в цій сфері, зменшення тривалості

виходу з кризи та підтримка адаптивної здатності соціально-економічної системи поряд із пріоритетом стабілізації ситуації.

Стратегічна спрямованість антикризового управління визначає характер та основні пріоритети державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах кризи, а саме – беззаперечну актуальність вироблення конкретної стратегії державного управління. Ця стратегія має бути спрямована на визначення найбільш адекватного та дієвого комплексу механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах кризи [5; 13; 14]. В останньому випадку вимоги адекватності та дієвості пов'язані з тим, що за необхідності державного регулювання соціально-економічного розвитку основним завданням державного стратегічного управління є здатність гнучко реагувати на зміни основних цілей, напрямів, пріоритетів, що відбуваються в умовах кризи, та відповідна реорганізація органів державної влади, спрямована на ефективну координацію зусиль щодо подолання кризи на рівні держави й суспільства. З урахуванням цього доцільно стверджувати необхідність розвитку державного стратегічного управління.

Фактично, в межах сучасних концепцій державного стратегічного управління, останнє розуміється як система заходів щодо подолання кризових ситуацій, які виникають внаслідок зміни цільових установок та смислу індивідуальної і колективної діяльності [17]. При цьому на концептуальному рівні вказується, що стратегічне державне управління ґрунтується на прогнозуванні можливих трансформацій в політичній, економічній, світоглядній сферах, інтенсивності та змісту розвитку науки і техніки, характеру та умов виникнення можливих криз у різній часовій перспективі, ефективності антикризового управління, його засобів та механізмів, ефективності системи державного управління та механізмів контролю процесу антикризового управління тощо.

Виходячи з такого розуміння змісту стратегічного державного управління та враховуючи необхідність державного регулювання соціально-

економічного розвитку в умовах криз, дійсно важливим стає визначити в якості змісту процесу реалізації стратегічного державного управління діяльність, пов'язану з стратегічним плануванням та розробленням планів антикризових заходів (планування стратегії державного управління, вироблення та реалізація державно-управлінських рішень щодо реорганізації органів державної влади та управління, виконання основних функцій державного управління в процесі реалізації антикризових програм тощо), що покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

При цьому система заходів стратегічного державного управління в умовах соціально-економічних криз повинна включати наступні напрями: запровадження системи антикризового управління, вирішення проблем кадрового забезпечення органів державного управління фахівцями з питань антикризового управління (навіть за рахунок створення органів управління, що виконують дублюючі функції), розроблення антикризових стратегій та створення стратегічного резерву ресурсів, орієнтація на політику розширення сфер діяльності та створення нових організаційних форм управління, моніторинг стану внутрішнього та зовнішнього середовища тощо.

Таким чином, можна зазначити, що важливою перспективою державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах криз є орієнтація системи державного управління на застосування у вирішенні проблем попередження та подолання кризових явищ елементів антикризового управління. Важливим напрямом антикризових заходів на рівні держави також є поступове наближення до стратегічного державного управління, в межах якого можливо сформувавши антикризові стратегії та програми поряд із визначенням конкретних механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах кризи.

3.3. Концептуальні підходи до удосконалення соціально-економічного розвитку територіальних громад

Стратегія розвитку територіальних громад є комплексом заходів органів виконавчої влади, політичних, громадських організацій та об'єднань, територіальних громад, спрямованих на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних територій, створення належних умов для соціально-економічного розвитку населення, розширення підприємницької діяльності та активного залучення внутрішніх й зовнішніх джерел фінансування [2].

Відтак, регіональна стратегія розвитку – це засіб спрямованості (визначення моделей) регіонального розвитку, методологічною основою якої є стратегічне планування.

Стратегія соціально-економічного розвитку повинна передбачати: проведення цілеспрямованої структурної, науково-технічної й інвестиційної політики; вирішення соціальних і екологічних проблем при реформуванні економіки; стимулювання ділової активності реального сектору економіки.

Успішні стратегії регіонального розвитку повинні характеризуватися такими ознаками: підхід на основі партнерства й широкої участі; високий рівень громадського консенсусу, ефективність і діловий підхід; залучення великої кількості зацікавлених сторін з усіх сфер життєдіяльності суспільства; використання потужного аналітичного інструментарію; усвідомлення того, що якість однієї завершеної фази процесу стратегічного планування впливає на успішність наступної фази; загальна координація процесу.

Сьогодні в кожному регіоні країни розроблені або розробляються регіональні стратегії розвитку. Водночас можна стверджувати, що законодавче підґрунтя на основі якого формувалися стратегії регіонального розвитку, має певні проблеми та недоліки. Серед найважливіших – надмірна формалізація процедур розроблення та затвердження стратегій регіонального розвитку. Зокрема, існує певний шаблон щодо використання розробниками стратегії відповідних методичних рекомендацій. Цей шаблон спрощує дотримання процедур щодо розроблення стратегії, але збільшується ризик

ігнорування, недооцінювання найважливіших місцевих проблем, неврахування всіх особливостей та наявного ресурсного потенціалу на місцях.

Іншою проблемою є декларативний характер більшості стратегій, їх не підтвердженість реальними програмами (що приймаються з метою реалізації стратегії). Наступна проблема це наявність конфліктів між місцевими державними структурами та групами впливу на рівні регіонів; різне бачення пріоритетів розвитку регіонів, що формується на різних рівнях державного управління регіональним розвитком. Слід відмітити, що суттєвою проблемою для усіх регіонів, які розробили стратегії свого розвитку, залишається їх практична реалізація.

Ми переконані в тому, що вищезазначені проблеми можуть бути розв'язані за умов прийняття нормативно-правового акту зі стратегічного планування та адаптованих до вітчизняних умов господарювання єдиних методичних вимог щодо розробки стратегій економічного та соціального розвитку регіонів з деталізацією контролю (моніторингу) процесів, що відбуватимуться в економічній та соціальній сфері в процесі реалізації стратегії, із зазначенням базових індикаторів моніторингу з метою погодженості між собою стратегій різних ієрархічних рівнів управління.

Практична реалізація стратегій регіонального соціально-економічного розвитку залежить від фінансування [1]. В умовах загострення конкурентної боротьби за використання наявних на регіональному (місцевому) рівні ресурсів (у тому числі обмежених фінансових коштів) особливого значення набуває проблема визначення пріоритетів фінансування проектів регіонального розвитку. На сьогодні першочергове значення серед таких пріоритетів набуває: надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання всіх форм власності (які зареєстровані на території територіальних громад) з метою реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів, що мають стратегічне значення для підвищення конкурентоспроможності територіальних громад; надання

фінансової підтримки інвестиційним проектам у сфері дорожньо-транспортного будівництва та створення транспортної інфраструктури, розвитку місцевих, регіональних і міжнародних транспортних коридорів, мереж телекомунікації та енергетики, прилеглої до них інфраструктури; фінансування проектів, реалізація яких сприятиме розвитку імпортозамісного та експортоорієнтованого виробництва товарів і послуг у пріоритетних сферах, визначених у стратегії регіонального розвитку; сприяння формуванню на регіональному (місцевому) рівні об'єктів інфраструктури інвестиційно-інноваційного розвитку: бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних і консалтингових центрів, венчурних фондів; координація їх діяльності з метою реалізації пріоритетів, визначених у стратегії; надання фінансової підтримки малому та середньому бізнесу з метою підвищення зайнятості та самозайнятості населення у сферах, визначених стратегією як пріоритетні; надання фінансової підтримки інвестиційним проектам, що ґрунтуються на використанні механізмів державно-приватного партнерства (відповідно до чинного законодавства).

Стратегії соціально-економічного розвитку регіонів можуть передбачати такі джерела фінансування заходів у відповідних сферах: демографічного розвитку – у межах державних програм; освіти – з державного та місцевих бюджетів; охорони здоров'я – через удосконалення моделі багатоканального фінансування охорони здоров'я шляхом створення відповідних економічних умов діяльності фондів, лікарняних кас і системи бюджетно-страхової медицини; з державного та місцевих бюджетів; житлової політики – за рахунок державних і регіональних програм, залучення власних коштів забудовників; житлово-комунального господарства – у межах чинних державних і регіональних програм, а також проведення реформування структури управління житлово-комунальним господарством, запровадження альтернативних форм надання комунальних послуг на базі підприємств різних форм власності, запровадження в практику недержавних джерел інвестування; структурних

змін економіки – у межах коштів, передбачених на фінансування державних і регіональних програм розвитку в Державному бюджеті України, місцевих бюджетах, за рахунок власних ресурсів суб'єктів господарювання, залучених коштів та інших джерел фінансування; розвитку агропромислового комплексу – за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання територіальних громад, позичкових ресурсів, коштів державного та місцевих бюджетів, а також удосконалення фінансово-кредитного обслуговування шляхом інтеграції банківського, аграрного та промислового потенціалу; малого підприємництва – у межах Комплексної програми розвитку та підтримки малого підприємництва територіальних громад з регіонального бюджету; розвитку фінансової інфраструктури та фондового ринку – із власних коштів і ресурсів банківськими й небанківськими фінансовими установами, акціонерними товариствами; розвитку інвестиційних процесів – кошти підприємств та організацій територіальних громад, зовнішніх та внутрішніх інвесторів, державного й місцевих бюджетів; інноваційної політики – з державного бюджету, власних ресурсів підприємств; розвитку транспортного комплексу – власні кошти підприємств, а також у межах державних та регіональних програм; розвитку торгівлі та побутового обслуговування – залучення інвестиційних коштів здійснюється за рахунок приватного капіталу; розширення міжнародного співробітництва – за власні кошти підприємств, а також кошти місцевих бюджетів; ринку праці та зайнятості населення – кошти Фонду загальнообов'язкового соціального страхування України на випадок безробіття, кошти підприємств, інвестицій та інші джерела фінансування; соціального забезпечення і страхування – власні надходження Пенсійного фонду, кошти державного бюджету в обсягах, передбачених Законом України «Про Державний бюджет України», кошти фондів обов'язкового державного соціального страхування; екологічної політики – заходи передбачені регіональними цільовими програмами – кошти державного та місцевих бюджетів, фондів охорони навколишнього середовища та кошти підприємств.

До того ж, стратегії розвитку регіонів мають передбачати залучення недержавних джерел вітчизняного та іноземного інвестування за відповідними напрямками розвитку територіальних громад; державного та недержавного кредитування стратегічних програм і проектів; ресурсів банківських і небанківських фінансових установ, акціонерного капіталу тощо.

Важливою потребою ефективної реалізації нової державної регіональної політики є також залучення широких верств населення до процесів розроблення, прийняття та реалізації стратегій регіонального розвитку. Йдеться про активізацію участі населення і громадських об'єднань територіальних громад в підготовці, обговоренні та вирішенні питань соціально-економічного і культурного розвитку територіальних громад, у відкритому обговоренні всіх положень стратегії із залученням громадськості.

Практичними кроками на цьому шляху є: законодавче закріплення повноважень місцевих органів влади щодо надання громадянам права участі та сприяння реалізації цього права; унормування процедур залучення мешканців, які можуть ініціювати консультаційні процеси, місцеві референдуми; унормування процедур доступу до офіційних документів, що є в розпорядженні місцевих органів влади; сприяння використанню інформаційно-комунікативних технологій для розвитку та здійснення права участі.

Надзвичайно важливим елементом розроблення стратегії регіонального розвитку є визначення інститутів, відповідальних за її реалізацію [4]. Якщо говорити про новації у цій сфері, можна сказати, що в Україні й досі не задіяний потенціал агенцій і фондів регіонального розвитку. Водночас у Європі Фонд регіонального розвитку (як один зі структурних фондів ЄС) поряд з агенціями регіонального розвитку відіграють надзвичайно важливу роль, є посередниками між громадою та владою для здійснення необхідних соціально-економічних реформ на регіональному рівні [3].

Для подолання стратегічних проблем, на наш погляд, необхідно вирішити цілий ряд суттєвих для забезпечення розвитку регіонів питань, а саме: законодавчо закріпити концептуальні підходи державної політики у сфері регіонального розвитку, виходячи з реформи адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування; визначити межі територіальної юрисдикції органів державної влади та органів місцевого самоврядування; регламентувати процедуру делегування повноважень обласними радами обласним державним адміністраціям; активізувати роботу щодо практичного запровадження Угод регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів та регіонами України; визначити пріоритетними завданнями органів місцевого самоврядування задоволення потреб внутрішнього ринку й вирішення соціальних питань; створити рамкові умови для саморозвитку регіонів.

Ми переконані, що стратегія соціально-економічного розвитку територіальних громад має бути побудована, спираючись на створений у регіоні потенціал. Кожен регіон України має об'єктивні можливості значного економічного зросту за рахунок розвитку власних конкурентних кластерів, а також розширення своєї участі у міжрегіональних кластерах. Все це, звичайно, потребує підвищення ділової і соціальної активності. В рамках такої стратегії зусилля регіональної влади варто зосередити на поліпшенні підприємницького та інвестиційного клімату.

Стратегію варто будувати у вигляді системи інтегральних цілей та напрямів розвитку. Інтегральні цілі повинні виходити зі стратегічної мети й бути спрямованими на втілення стратегічного бачення територіальних громад. Кожний із напрямів має розкриватися комплексом завдань, підпорядкованих реалізації інтегральних цілей.

У стратегії регіонального розвитку мають бути закладені механізми стимулювання до утворення «точок зростання», розвиток яких активізуватиме процеси соціально-економічного зростання, а зрештою—

сприятиме макроекономічній стабілізації та покращенню всіх показників соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому.

З урахуванням зазначеного реалізація стратегій дасть можливість визначити інтегрований підхід до формування і реалізації державної регіональної політики, який передбачатиме поєднання таких складових частин: секторальної (галузевої)– підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів шляхом оптимізації і диверсифікації структури економіки, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу; територіальної (просторової)– досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій шляхом формування «точок зростання», активізації місцевої економічної ініціативи та зміцнення потенціалу сільської місцевості, забезпечення соціально-економічної єдності і рівномірності розвитку регіонів з метою створення рівних умов для розвитку людини; управлінської – застосування єдиних підходів до формування і реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Важливість державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах криз привертає увагу до класифікації останніх на внутрішні та зовнішні. З точки зору можливості ефективного державного управління в умовах криз, а також запобіганню їх виникненню головні пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики держави повинні враховувати те, що зовнішні кризи в соціально-економічній сфері пов'язані з тенденціями та стратегічними напрямами макроекономічного розвитку. Відтак, головні пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики держави мають ґрунтуватися на аналізі тенденцій розвитку світової економіки, ситуації щодо конкуренції на світовому ринку, а також стану політичної ситуації в самій країні. В останньому випадку відсутність політичної стабільності формує сприятливі умови для загострення соціально-економічної кризи в державі, утворюючи поле некерованості та нерегульованості процесів економічної експансії з боку інших країн.

Виходячи з такого розуміння змісту стратегічного державного управління та враховуючи необхідність державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах криз, дійсно важливим стає визначити в якості змісту процесу реалізації стратегічного державного управління діяльність, пов'язану з стратегічним плануванням та розробленням планів антикризових заходів (планування стратегії державного управління, вироблення та реалізація державно-управлінських рішень щодо реорганізації

органів державної влади та управління, виконання основних функцій державного управління в процесі реалізації антикризових програм тощо), що покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

При цьому система заходів стратегічного державного управління в умовах соціально-економічних криз повинна включати наступні напрями: запровадження системи антикризового управління, вирішення проблем кадрового забезпечення органів державного управління фахівцями з питань антикризового управління (навіть за рахунок створення органів управління, що виконують дублюючі функції), розроблення антикризових стратегій та створення стратегічного резерву ресурсів, орієнтація на політику розширення сфер діяльності та створення нових організаційних форм управління, моніторинг стану внутрішнього та зовнішнього середовища тощо.

Таким чином, можна зазначити, що важливою перспективою державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах криз є орієнтація системи державного управління на застосування у вирішенні проблем попередження та подолання кризових явищ елементів антикризового управління. Важливим напрямом антикризових заходів на рівні держави також є поступове наближення до стратегічного державного управління, в межах якого можливо сформувавши антикризові стратегії та програми поряд із визначенням конкретних механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах кризи.

У стратегії регіонального розвитку мають бути закладені механізми стимулювання до утворення «точок зростання», розвиток яких активізуватиме процеси соціально-економічного зростання, а зрештою—сприятиме макроекономічній стабілізації та покращенню всіх показників соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробці практичних

рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

1. Державне програмування й регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад базується на наступних принципах, які закріплені у чинному законодавстві України: дотримання загальнодержавних інтересів, цілісності, об'єктивності, науковості, гласності, самостійності, рівності. Основною метою стратегії соціально-економічного розвитку міських поселень є визначення пріоритетних цілей розвитку міського поселення з використання наявного потенціалу для досягнення бажаних результатів у вирішенні проблем їх розвитку
2. Визначено, що основними функціями управління є: організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення, контроль. Управління будь-яким процесом починається з того, що цей процес відокремлюється як певний об'єкт. Для впливу на нього з метою реалізації потрібних цілей створюється відповідна організація. Наприклад, в Україні регулювання спрямоване переважно на розвиток економіки й забезпечення економічного зростання. Водночас у Франції пріоритетом є культура, освіта і загалом людський капітал. Але можна зробити висновок, що в сучасних умовах втручання держави в економіку об'єктивно необхідне, а в разі наукового й виваженого способу його застосування дає позитивні наслідки і сприяє економічному зростанню.
3. Дослідженнями встановлено, що соціальну політику розглядають як сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що розробляються та реалізуються державними і недержавними органами, організаціями й установами, спрямовані на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату. Соціальна політика формується й реалізується в процесі діяльності суб'єкта не тільки в

особі державних структур, але й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також виробничих і інших колективів, тобто соціальна держава зацікавлена залучати як суб'єкта соціальної політики всіх зацікавлених структур і осіб. Вона спрямована на досягнення соціальних цілей і результатів, зв'язаних з поліпшенням матеріального і соціального добробуту, підвищення якості життя населення й досягнення суспільно-політичної стабільності, запобігання можливого виникнення вогнищ соціальної напруженості. Соціальна політика реалізується шляхом організації взаємин різних елементів соціальної структури суспільства, що приводить до збереження або зміни соціального стану населення в цілому або складових його класів, прошарків, спільнот.

4. Доведено, що реалізація основних напрямів проблем соціально-економічного розвитку повинна передбачати такі умови її здійснення: повну прозорість регіонального розрізу державного бюджету, консолідацію усіх соціальних трансфертів і будь-яких позабюджетних коштів, призначених для регіонів; укладення угоди про взаємну відповідальність різних рівнів влади й управління та контроль за "соціальною компонентою" державних трансфертів; застосування розширеного соціально-економічного підходу що включає "європейський набір" показників прибутків і зайнятості.
5. Розробками встановлено, що за сучасних умов ринкових перетворень державне регулювання територіальним розвитком стає ключовою ланкою державного управління, що формується під впливом багатьох факторів, певна сукупність яких створює підвалини його теоретичних засад і посилення регіональних і місцевих впливів. Проте існують проблеми регулювання розвитку територіальних громад, зумовлені складним взаємопроникненням природних, просторових, економічних, політичних і соціальних суперечностей, що пов'язано зі значною неоднорідністю територій країни та великою поліструктурністю

територіальної організації влади. Реалізація ідеї міцної держави неможлива без зміцнення усіх її складових, у тому числі й регіональних. Державне регулювання територіального розвитку не повинно передбачати створення усередненої картини розвитку регіонів.

6. Обґрунтовано, що з метою підвищення ефективності державного регулювання регіонального розвитку доцільно впроваджувати новітні технології, до яких належить регіональний моніторинг, або моніторинг регіональних ситуацій і регіональних проблем, під яким розуміють спеціально організовану і постійно діючу систему необхідної статистичної звітності, збирання й аналізу статистичної інформації, здійснення додаткових інформаційно-аналітичних обстежень (опитування населення тощо) і діагностики стану, тенденцій розвитку гостроти загально-регіональних ситуацій і регіональних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптивные методы в системах принятия решений: [монографія] / [Т.С. Клебанова, Н.А. Кизим, Л.С. Гурьянова и др.; под ред. Т.С. Клебановой, Н.А. Кизима]. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. – 368 с.
2. Андрейчиков А. В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А.В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. М.: Финансы и статистика, 2000. — 364 с.
3. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф – М.: Экономика, 1989. – 303 с.
4. Арсененко А.Ю. Формування механізму рейтингового управління інвестиційним кліматом України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»/ А.Ю. Арсененко; – Сімферополь, 2013. – 22 с.
5. Афанасенко М. В. Рейтингова оцінка діяльності банків та їх підрозділів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит»/ М.В. Афанасенко: – Харків, 2012. – 23 с.
6. Баринов В. Антикризисное управление / В. Баринов. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. – 515 с.
7. Благун І. С. Аналіз підходів до формування концепцій регіонального розвитку / І. С. Благун, Л. І. Дмитришин, І. М. Романків // Вісник Прикарпатського унів 79 регіонів / І. Л. Боднарук // The First International conference on scientific development in Europe. Proceedings of the Congress (Vienna, December 23, 2014) – Vienna, OR: «East West» Association for Advanced Studies and Education GmbH, 2014. – С. 82 –84.
8. Боднарук І.Л. Рейтингове прогнозування тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів / І. Л. Боднарук // Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. – Івано-Франківськ : Видавничо-

дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій, 2015. – №1(25). – С. 271–279.

9. Бобрышев Д. Основные категории теории управления / Д. Бобрышев. – М. : АНХ СМ СССР, 1986. – 189 с.

10. Буряченко А.Є. Фінансовий потенціал соціально-економічного розвитку: регіональний вимір : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» / А.Є. Буряченко– К., 2015. – 34 с.

11. Бутник О.М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем: [монографія] / О.М. Бутник.– Х.: ВД «ИНЖЕК», 2003. – 224 с.

12. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально- економічного потенціалу регіонів України // Регіональна політика та місцеве самоврядування. Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 169.

13. Валевський О. Актуальність доктрини “нового державного управління” в контексті політичної реформи в Україні / О. Валевський // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України : наук. журнал. – 2005. – № 3. – С. 344-347.

14. Вахович І. Організаційно-економічне забезпечення формування стратегії розвитку територіальних громад / І. Вахович // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. - 2014. - Вип. 1. - С. 14-24.

15. Галушак В.Л. Організаційно-економічні засади формування та реалізації політики розвитку проблемних регіонів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук: спец. 08.10.01 – «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» : / В.Л. Галушак – Полтава, 2006.– 22 с.

16. Геєць В. М. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артьомова. – К. : Ін-т економіки та прогнозів., 2011. – 696 с.

17. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
18. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання: навч. посібник / В.Г. Герасимчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 360 с. 80
19. Глибовець М.М. Штучний інтелект / М.М. Глибовець, О.В. Отецький. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 366 с.
20. Грудзевич У.Я. Проблеми та перспективи діяльності рейтингових агентств щодо оцінки банків в Україні / У.Я. Грудзевич // Регіональна економіка. — 2006. - № 3. - С. 156-161.
21. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України : [монографія] / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко. – К. : НІЧЛАВА, 1999. – 314с.
22. Демешок О. О. Особливості соціально-економічного розвитку регіональних виробничо-економічних систем України / О. О. Демешок // Український соціум: наука – освіта – виробництво: збірник наукових праць ; за ред. д.е.н., проф. В. В. Микитенко. – К. : МНТУ та Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013. – Вип. 4. – С. 54–65.
23. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
24. Дмитришин Л.І. Аналіз регіональної системи в контексті її сталого розвитку / Л.І. Дмитришин, У.І. Гусениця // Сталий розвиток економіки. – Хмельницький, 2012. – № 7(17). – С. 154-159.
25. Дмитришин Л.І. Моделювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в ринкових умовах / І.С. Благун, Л.І. Дмитришин // Макроекономічна політика в Україні: проблеми науки та практики: [монографія]. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 352 с.
26. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.

27. Долішній М.І. Концептуальні засади регіональної соціально-економічної політики та її компоненти / М.І. Долішній, С.М. Злупко // Регіональна економіка. – 1997. – № 3. – С. 28-35.
28. Донченко Ю.В. Социально-экономические аспекты оценки и 81 регулирования территориальной асимметрии в развитии административных районов / Ю.В. Донченко, А.В. Евченко, С.С. Железняков // Вопросы статистики. – 2004. – №8. – С. 56–61.
29. Єлісеєва О.К. Моделювання управління соціально-економічними системами : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора наук: спец.08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / О.К. Єлісеєва – Дніпропетровськ, 2011. – 44с.
30. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник / Єріна А.М. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
31. Жилєнкова М.М. Система показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України / М.М. Жилєнкова // Статистика України. – 2005. – №4. – С. 51–53.
32. Иванов В.В. Анализ временных рядов и прогнозирование экономических показателей : учеб. пособие / В. В. Иванов. - Х. : Харьк. нац. ун-т им. В.И.Каразина, 1999. - 230 с.
33. Каллан Р. Основные концепции нейронных сетей / Р. Каллан. – М.: Изд. дом —Вильямс, 2001. – 288 с.
34. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика: монография / под ред. А.М. Карминского, А.А. Пересецкий, А.Е. Петров – М.: Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
35. Князєв С. Сучасний стан та особливості регіоналізації бюджетної системи / С. Князєв // Регіональна економіка. – 2006. – №4. – С. 66-71.
36. Ковальчук В. Системне моделювання соціально-економічного розвитку регіонів // В. Ковальчук // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – Харків, 2013. – Вип. 35. – С. 149-155.

37. Коломицева О. В. Концепція регулювання розвитку трансформованої соціально-економічної системи територіальних громад/ О. В. Коломицева //Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: науч. Информ: журнал «БізнесІнформ».– Х.: ХНЕУ, 2010. – Вип. 4(1). – С.46– 50.

38. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України: 82 [упоряд. С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин, В. І. Куценко, М. І. Фащевський, Л. Г. Чернюк]. – К. : РВПС України НАН України, 2003. – 284 с.

39. Ларіна О.Г. Моделювання рейтингового управління економічними системами : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд.. економічних наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.Г. Ларіна. – К., 2013. – 22 с.

40. Лісовський С.А. Аналіз збалансованості економічного, екологічного і соціального розвитку регіонів України / С. А. Лісовський // Український географічний журнал. – 2008. – № 1. – С. 43–47.

41. Михайличенко А.О. Соціально-економічний розвиток територіальних громад та його ресурсне забезпечення (на матеріалах Чергінівської області) : автореф. дис. на здобуття кандидата економічних наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / А.О. Михайличенко. – Полтава, 2006. – 25 с.

42. Модели и алгоритмы принятия управленческих решений / Я. Г. Берсуцкий [и др.] ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. - Донецк : [б.в.], 1998. - 307 с. 43. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С. та ін.].– Х.: ВД —ІНЖЕКІ, 2006. – 240 с.

43. Моделювання соціально-економічного розвитку територій : наук.-метод. розробка / [С. М. Ромашко, І. З. Саврас, Р. Г. Селівестов, Р. В. Юринець]. – К. : НАДУ, 2013. – 44 с.

44. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України : [монографія] / [Алимов О. М., І. В. Драган, Микитенко В. В. та ін. ; за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 145 с.

45. Ніколіна І.І. Теоретичні основи рейтингового управління соціальним 83 розвитком територіальних громад // Університетські наукові записки / Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – Хмельницький, 2013. – №2(46). – С. 267-272.

46. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

47. Пирог О.В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України / О.В. Пирог // Бізнес-інформ. – 2011. – № 11. – С. 32- 34.

48. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: монография / В.С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.

49. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рейтингової шкали» від 26.04.2007 № 665. – [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/665-2007-p/print1331540116188505>.

50. Прикладная статистика: Классификации и снижение размерности: справ. изд. / С. А. Айвазян, В. М. Бухштабер, И. С. Енюков, Л. Д. Мешалкин; под ред. С. А. Айвазяна.— М.: Финансы и статистика, 1989. — 607 с.

51. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2004-p>.

52. Региональная экономика и управление / под ред. Е. Г. Коваленко. – СПб.: Питер, 2005. – 283 с.
53. Руденко О. Г. Штучні нейронні мережі: навч. посіб. / О. Г. Руденко, Є. В. Бодянський. – Х. : ТОВ —Компанія СМІТІ, 2006.– 404 с.
54. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / [О. М. Алимов, В. В. Микитенко, І. М. Лицур та ін.]. – К. : ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2013. – 88 с. 84
55. Сімків Л.Є. Проблеми диспропорційного розвитку регіонів України та шляхи їх подолання / Л.Є. Сімків // Інноваційна економіка. –2013– № 6. – С. 122-128.
56. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: монография / под ред. Пономаренко В.С., Кизима Н.А., Клебановой Т.С. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2009. – 440 с.
57. Сталий розвиток промислового територіальних громад: соціальні аспекти:[монографія]/ О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті.– Донецьк, 2012. –534с.
58. Сявавко М. С. Моделювання за умов невизначеності / М. С. Сявавко, О. М. Рибицька. – Львів: НВФ —Українські технології, 2000.
59. Тищенко О. М. Аналіз впливу окремих факторів на економічне зростання регіонів України / О. М. Тищенко, В. О. Шликова // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 39 – 43.
60. Тищенко О. П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія, визначення та оцінка / О. П. Тищенко // Економічна теорія. - 2011. - №4. - С. 55- 64.
61. Томарева В.В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження / В. В. Томарева // Держава та регіони. – 2010. – № 6. – С. 148 – 152.
62. Тофанюк О.В. Подолання репресивності проблемних регіонів шляхом зменшення диспропорцій регіонального розвитку : автореф. дис. на

здобуття наукового ступеня канд. економічних наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / О.В. Тофанюк; Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». – Х., 2010. – 24 с.

63. Управління соціально-економічним розвитком: держава, регіон, підприємство: монографія / [Л. І. Антошкіна, і. К. Бондар, Д. М. Стеченко, И. В. Ушенко та ін.; наук. ред. Н. В. Ушенко] ; Бердян. ун-т менедж. і бізнесу. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 292 с. 85

64. Федулова Л. Інституційне середовище інноваційного розвитку регіонів України / Л. Федулова // Економіст. – 2012. – № 5. – С. 38 – 42.

65. Фісун К.А. Методологія програмування розвитку регіонів України : монографія / К.А. Фісун. – Х., 2007, – 401 с. 68. Черевко О.В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. економічних наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / О.В. Черевко. - Київ, 2007. – 42 с.

66. Шикин Е. В. Математические методы и модели в управлении: учеб. пособие / Е. В. Шикин, А. Г. Чхартишвили. — М.: Дело, 2000. — 440 с.

67. Шкарлет С. М. Формування стратегії сталого розвитку економіки України бінарного типу / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет// Економіст. – 2012. – № 1. – С. 7–16.

68. Шубравська О.В. Основні індикатори та ризики соціально-економічного розвитку України / О.В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 8. – С. 25-33.

69. Щепак В. В. Особливості соціально-економічної системи територіальних громад / В. В. Щепак // Економіка Криму. – 2010 . – № 2 (31). – С. 36-41.

70. Щербак А.В. Перспективи використання рейтингових оцінок в інвестиційній діяльності підприємств/ А.В. Щербак // Економіка та управління підприємствами. — 2008. – № 5(83). – С. 83-91.

71. Юрина А. О стратегии государственного управления и о государственном стратегическом управлении: от теории к практике стратегического управления [Электронный ресурс] / А. Юрина // Московский сегмент сети консультантов по организационному развитию : Режим доступа : http://www.odn2.ru/doclad/o_strategii_gos_upr.html.

72. Яременко О.Л. Методи оцінки сталого соціально-економічного розвитку як атрибут реалізації регіональної політики / О.Л. Яременко, М.М. Наркізов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право : науковий журнал / Мін. фінансів України ; Укр. держ. ун. фінансів та міжнародної торгівлі. – Київ, 2011. – № 5 (58). – С. 72-76. 75. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний аспект: монографія / Л. А. Яремко // - Львів: - Львівська комерційна академія, 2007. - 524 с.